

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

Rijeka Sava kao rizik i resurs:
urbanistička regulativa Save 1964. - 2015.
- DIPLOMSKI RAD -

Ivana Vokal

Mentor: prof.dr.sc. Ognjen Čaldarović

Svibanj, 2017.

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. Ciljevi istraživanja.....	3
3. Regulacija hidrološkog režima rijeke Save kao postupak smanjivanja rizika od poplave u gradu	3
3.1. Planovi i akcije devedesetih	4
3.2. Donose li dvijetisućite godine novosti na planu regulacije rijeke Save?	5
3.3. Kakve su opcije za budućnost?.....	6
4. Pregled ideja uređenja savskog područja	9
4.1. Studije centralnog gradskog prostora Zagreba na području Trnja i Novog Zagreba te priobalja Save od Željezničkog mosta do Mosta mladosti, 1981.	9
4.2. Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, 2002.	11
4.3. Anketni natječaj za izradu idejno urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje–jug u Zagrebu, 2007.....	12
4.4. Dosadašnje ideje kao temelji za daljnja promišljanja.....	13
5. Metodologija istraživanja	14
6. Rezultati istraživanja	16
6.1. Stručnjaci	16
6.2. Stanovnici	26
7. Diskusija i zaključak	30
8. Literatura	33
9. Prilozi	36
Sažetak	41

1. Uvod

Urbanizacija i demografski rast doveli su do prostornog širenja Zagreba prema jednoj od najduljih rijeka u Hrvatskoj, rijeci Savi. Tijekom duge zajedničke povijesti rijeka Sava postala je integrirani dio grada Zagreba kao simbolička i stvarna fizička granica između starog i novog dijela grada.¹ Postojanje rijeke usred grada povlači za sobom veliki spektar različitih tehničkih pitanja regulacije hidrološkog režima rijeke, eliminacije rizika od poplava, zaštite izvora pitke vode, urbanističkih rješenja uređenja prostora kao i društvenih razmatranja javnog mnijenja o najboljoj namjeni javnog prostora uz rijeku. Prilikom raščlanjivanja pojedinih segmenata regulacije rijeke, potrebno je uzeti u obzir kako je apsolutna zaštita od poplava i smirivanje njezinog toka preduvjet za realizaciju različitih planova o urbanističkom uređenju priobalnog područja. (Bonacci, Oskoruš, 2013) Pitanje samog načina uređenja Save i njenog uklapanja u gradsko tkivo nameće se već pedesetak godina.² Ključni događaj koji je potaknuo ozbiljnije promišljanje o uređenju toka i priobalja Save bila je katastrofalna poplava Zagreba u listopadu 1964. Godine koje slijede označavaju sustavnije promišljanje o najfunkcionalnijem načinu upravljanja riječnim tokom i obranom grada od njenih poplavnih voda. U isto vrijeme, grad Zagreb se toliko širi da preskače rijeku i nastavlja prostorni rast na jugu.

Jedno od osnovnih pitanja jest današnja percepcija Save od strane stanovnika. Od velike poplave prošlo je pedeset godina, a Zagreb je nastavio živjeti oko rijeke: izgrađeni su nasipi koji ga štite od poplava, izgrađeni su mostovi, uređene su parkovno-rekreativne zone poput Bundeka i Jaruna. Jesu li Savu stanovnici uistinu prisvojili kao sastavni dio grada, bi li se sjetili njezinih nasipa i livada kada bismo ih zapitali o omiljenim mjestima za dokolicu u gradu? Nije ekstravagantna želja da od izuzetnog prirodnog resursa usred grada kojemu možemo zahvaliti izvore pitke vode, stvorimo i vizualno primamljiv javni prostor popunjen raznolikim zanimljivim sadržajima koje će u nama izazvati želju za provođenjem vlastitog slobodnog vremena. Budućnost Save može biti itekako svijetla uz postojanje zajedničke vizije i dijaloga svih uključenih u

---

¹ Tezu da je rijeka Sava prepoznata kao jedno od glavnih geografskih obilježja Zagreba potvrđuju i rezultati istraživanja provedenog na studentima Arhitektonskog fakulteta iz 1988. godine. Rezultati pokazuju kako je najčešće spominjan element upravo rijeka Sava kada se ispitanike uputilo da skiciraju kartu Zagreba sa najkarakterističnijim elementima grada. (Hrzić, 1994)

² Prvi natječaj za koji se ticao uređenja Savskog područja bio je 1971. za uređenje centra južnog Zagreba. Do danas su raspisana četiri natječaja, a Sava je bila predmet mnogih planova, skupova i izložbi. (iscrpni popis dosadašnjih prijedloga uređenja napravili su autori Matković i Obad Šćitaroci (2012)

proces odlučivanja o uređenju budućeg potencijalno omiljenog zagrebačkog prostora za odmor i rekreaciju.

2. Ciljevi istraživanja

U fokusu ovog diplomskog rada je istražiti je li došlo do promjene percepcije stručnjaka i stanovnika o rijeci Savi, od predstavnika nužnog izvora rizika radi katastrofalne poplave 1964. do prihvatanja Save kao prirodnog i prostornog resursa u srcu grada. Ovim radom se želi prikazati sustavni tijek radnji koje moraju biti obavljene i pitanja koja moraju biti riješena kako bi se jedna hirovita rijeka fizički i simbolički uklopila u život svoga grada. Nakon prikaza dosadašnjeg antropogenog utjecaja na hidrološki režim rijeke, cilj je istražiti razlike i sličnosti planova uređenja priobalja Save u nagrađenim radovima na probranim natječajima od 1981. do 2007. godine. Saznanja o dosadašnjim idejama uređenja zagrebačkog priobalja mogu biti dobar temelj i okosnica za buduće planove.

U okviru ovog diplomskog rada provedeno je i terensko istraživanje u dvije faze. Prvu fazu istraživanja čine polustrukturirani intervjui sa stručnjacima koji su sudjelovali u izradi koncepcija rješenja i prijedloga uređenja zagrebačkog toka i priobalja Save. Cilj prve faze istraživanja bio je dobivanje uvida u stavove stručnjaka o razlozima nikada ostvarenih mnogobrojnih projekata na zagrebačkom dijelu protoka rijeke Save kao i preferencije o budućim smjernicama i planovima razvoja. Iduća faza istraživanja bila je provedba polustrukturiranih intervjua sa stanovnicima gradskih četvrti koji okružuju Savu (Trnje, Novi Zagreb-Zapad i Trešnjevka-Jug). Cilj intervjuiranja stanovnika koji radi blizine stanovanja često svoje slobodno vrijeme provode na obalama rijeke Save, bio je ispitati doživljavaju li Savu izvorom određenih rizika. Cilj je također bio dobiti uvid u njihovo zadovoljstvo sadašnjom situacijom, uz istaknute preferencije o budućim smjerovima uređenja priobalja.

3. Regulacija hidrološkog režima rijeke Save kao postupak smanjivanja rizika od poplave u gradu

Kao što je rečeno u uvodu, da bismo mogli razgovarati o uklapanju rijeke u urbano tkivo grada, najprije je potrebno riješiti problem evakuacije potencijalnih velikih voda Save i time stvoriti apsolutnu zaštitu od poplava. (Bonacci, Oskoruš, 2013)

Sociološki gledano, rizik ima obilježje ukorijenjenosti u društveni sistem što znači da postoji uvijek i u svim sferama društvenog života. (Giddens u Čaldarović, 1995) Rizik se definira kao „nepredvidiva opasnost koja se razvija tijekom odvijanja neke akcije“ odnosno on je „šansa pojavljivanja nekog događaja s lošim posljedicama.“ (Čaldarović, 1995, 77) Širenjem grada Zagreba izvan njegovih nekadašnjih granica Gradeca i Kaptola, započinje nekoliko desetaka godina stara zagrebačka priča o (ne)uspješnom dijalogu sa njegovom nepredvidivom rijekom. Postupna urbanizacija i povećanje broja gradskog stanovništva dovodi Zagreb sve bliže Savi pa ju u jednom trenu i preskače te na njenoj južnoj obali nastavlja svoje širenje. Događaj koji je ponukao početak sustavnijeg promišljanja uređenja toka rijeke radi zaštite Zagreba jest nenadana i katastrofalna poplava u noći sa 25. na 26. listopada 1964. godine kada je Sava poplavila trećinu grada. Kako se slična epizoda ne bi ponovila, počeo je ozbiljniji rad stručnjaka na pronalaženju najefikasnijih načina eliminacije rizika koji je bujična Sava tada predstavljala.

3.1. Planovi i akcije devedesetih

1972. godine je dovršena *Studija za regulaciju i uređenje rijeke Save u Jugoslaviji*, okvirni vodoprivredni plan za cijeli sliv rijeke Save na području Jugoslavije, od izvora u Sloveniji do ušća u Beogradu. (Srebrenović, 1976) Na temelju spomenute studije iz 1972. godine, započela je izgradnja osnovnih objekata obrane od poplava bujičnih velikih savskih voda. Na području Zagreba izgradili su se obostrani zemljani nasipi sa inundacijskim površinama te kanal „Sava-Odra“ sa preljevom kod Jankomira, a isti su i dan danas u funkciji. (Trninić i Bošnjak, 2009) Osim objekata u službi obrane od poplava, *Studija za regulaciju i uređenje rijeke Save u Jugoslaviji* predviđjela je i gradnju triju vodnih stepenica „Rugvica“, „Jarun“ i „Podsused“ na hrvatskom plus sedam energetske akumulacijske objekata na slovenskom području. (Srebrenović, 1976) Proučavanjem promjena u koritu rijeke hrvatski će stručnjaci kasnije doći do spoznaje kako upravo izgradnjom spomenutih hidroelektrana u Sloveniji, uz nepostojanje takvih objekata u Hrvatskoj, dolazi do ukopavanja rijeke odnosno produbljivanja njenog korita radi uzvodnog zaustavljanja krupnog nanosa što utječe i na smanjenja zalihe vode u zagrebačkim vodonosnicima. (Bulša, 2012)

Dakle, upravo sedamdesete godine označavaju okvirni početak intenzivnijeg antropogenog utjecaja na hidrološki režim rijeke Save. (Bonacci, Oskoruš, 2011) Kasnija vodoprivredna rješenja za područje grada Zagreba razrađivana su na temelju

spomenute studije srednjeg posavlja, a donesena su u obliku dokumenata *Vodoprivredne osnove grada Zagreba (VOGZ)* iz 1982. te *Izmjenama i dopunama vodoprivredne osnove grada Zagreba (IDVOGZ)* iz 1992. godine. (Pavlin i Penović, 2013) *Vodoprivredna osnova grada Zagreba* predviđa dvije varijante rješenja. Varijanta 1 predlaže izgradnju tri hidroelektrane „Podsused“, „Prečko“ s ustavom „Lučko“ te „Drenje“ uz izradu pet pragova na užem prostoru grada, dok varijanta 2 predviđa izgradnju istih hidroelektrana, ali umjesto izgradnje pragova na užem prostoru grada predviđa se izgradnja još dvije hidroelektrane „Jakuševac“ i „Remetinec“. (Pavlin i Penović, 2013) U dokumentu *Izmjene i dopune vodoprivredne osnove grada Zagreba* iz 1992. iznesena je varijanta koja predlaže izgradnju hidroelektrana „Podsused“, „Prečko“ s ustavom „Lučko“ te hidroelektrane „Drenje“ dok na užem prostoru grada predviđa izgradnju još jedne hidroelektrane „Zagreb“. (Pavlin i Penović 2013) Glavni fokus Vodoprivredne osnove koja je i danas aktualna jest odvođenje velikih voda mimo Zagreba odteretnim kanalom „Sava-Odra“, odnosno dobivanje stalnog stabilnog vodnog lica rijeke Save. Ukroćivanjem bujične rijeke, prisilnim usmjeravanjem njenog toka i smanjivanjem rizika od poplava, mogu se osigurati povoljni uvjeti za početak radova na uređenju priobalnog savskog područja.

3.2. Donose li dvijetisućite godine novosti na planu regulacije rijeke Save?

Do 2015. godine je izgrađeno tek 40% planiranih objekata u funkciji zaštite od poplava sustava srednjeg posavlja iz studije izrađene 1972. godine, a na zagrebačkom području to znači izgradnja nasipa i odteretnog kanala „Sava-Odra“. (Komatina i Zlatić-Jugović, 2010) Tvrtka *Elektroprojekt*, od sedamdesetih godina zadužena za izradu studija regulacija Save za zagrebačko područje sliva, 2003. godine izradila je *Prethodnu studiju izvodljivosti uređenja i korištenja rijeke Save od Republike Slovenije do Rugvice*. Usporedbom varijanata iz *VOGZ* i *IDVOGZ*, ova studija predlaže najpovoljniju varijantu koja se sastoji od izgradnje hidroelektrana „Podsused“, „Prečko“ s ustavom „Lučko“, hidroelektrane „Zagreb“ i „Drenje“ te produbljivanje odteretnog kanala „Sava-Odra“. Osim gradnje velike hidroelektrane „Zagreb“, u dijelovima užeg zagrebačkog područja predlažu približavanje nasipa koritu rijeke kako bi se oslobodio dio inundacijskog pojasa za prometne, parkovne i rekreativne svrhe. (Pavlin i Penović, 2013)

Na inicijativu Vlade republike Hrvatske, 2012. godine osnovano je društvo posebne namjene Program Sava d.o.o.. Društvo je postalo voditelj programa *Zagreb na*

Savi, višenamjenskog programa koji se bavi ekološkim, tehničkim i socijalnim pitanjima uređenja Save na potezu od Republike Slovenije preko Zagreba do Siska. (www.zagrebnasavi.hr, 20.04.2017.) Ciljevi programa su zaštita od poplava i kontrola rizika, zaštita podzemnih vodonosnika, stabilizacija korita rijeke i riječne obale, dugoročno korištenje vodne energije, uspostava vodnog prijevoza, unapređenje sustava navodnjavanja i odvodnje te urbana obnova priobalnog i obalnog područja. (*Program Sava Final Report*, 2014) Deset godina nakon izrade *Prethodne studije izvodljivosti uređenja i korištenja rijeke Save od Republike Slovenije do Rugvice*, u sklopu novog projekta *Zagreb na Savi*, okupljaju se stručnjaci sa različitih područja te se 2013. godine izrađuje nova koncepcija rješenja *Višenamjenskog hidrotehničkog sustava uređenja, zaštite i korištenja rijeke Save od granice s Republikom Slovenijom do Siska*, koja odbacuje neke dosadašnje planove. Predstavljena koncepcija predlaže novitet u smislu odvodnje velikih voda mimo samog Zagreba uz rekonstrukciju postojećeg kanala „Sava-Odra“. Namjeravaju se zadržati dosada planirane hidroelektrane „Podsused“ i „Prečko“ sa ustavom „Lučko“, dok se na užem području Zagreba, planira izvođenje četiri male hidroelektrane „Jarun“, „Šanci“, „Petruševac“ i „Ivanja Reka“. (*VHS: Analize za novu koncepciju rješenja*, 2013, 3-5) Uži prostor grada se tako, ne namjerava koristiti za proizvodnju energije već je plan zadržati vodu u koritu kako bi se ostvarila plovnost manjim turističkim brodovima. (Pavlin i Penović, 2013)

Sava i Zagreb danas imaju najveće šanse za ostvarenje dugogodišnje želje za suživotom kakvog zaslužuju. Ulaskom u Europsku uniju, Hrvatskoj su se otvorila vrata za korištenje fondova koji prije nisu postojali. Imamo znanje, imamo već napisane studije i koncepcije na koje se možemo osloniti u promišljanju budućih smjernica, imamo sposobne stručnjake, ali i investitore koji bi zasigurno uložili u projekte na Savi. Europska unija već je financijski potpomognula izrade studije izvedivosti i utjecaja na okoliš projekta *Zagreb na Savi* koje su danas još u pripremi.

3.3. Kakve su opcije za budućnost?

Vratimo se nakratko u prošlost, kako bismo vidjeli što Sava može pružiti Zagrebu u budućnosti. Sava je u prošlosti bila plovna rijeka, njome se lađama prevozila sol, žito, tkanina, obuća, pošta pa je tako činila „jednu od okosnica razvoja grada Zagreba.“ (Vujasinović, 2007, 122) Sava je prije naglog skoka u razvoju industrije, potom i zagađenja otpadnim vodama industrijskih postrojenja, bila omiljeno

okupljalište građana. Za vrijeme vrućih dana Gradsko³ i Gospodarićevo⁴ kupalište bila su dnevni boravak za građane svih dobnih skupina i simbol tadašnjeg grada. Još jedno simbolično mjesto vezano uz prošlost Save i Zagreba jest kultno mjesto prvog izlaska grada na rijeku, mjesto današnjeg pješačkog mosta na kraju Savske ulice. (Šimpraga, 2011) Naime, na tome mjestu nalazila se najstarija skela pod imenom Kraljev brod. Preko skele je prelazila velika količina robe, a Grad je odnosno kralj zarađivao velika sredstva. (Vujasinović, 2007)

Ipak, kontakt s rijekom postaje sve rjeđi razvojem industrije i zagađenjem Save. Istraživanja kakvoće vode na cijelom potezu Save od Podsuseda do Ivanje Reke napravljena do 70-ih godina, potvrđuju kako je tada Sava bila zagađena najviše otpadnim vodama industrijskih pogona što je negativno utjecalo i na životinjsko-biljni pokrov. (Riđanović, 1979) Tako je rijeka Sava dugi niz godina nosila neugodnu titulu najzagađenije rijeke u Hrvatskoj. Što danas imamo? Mutnu, široku rijeku koja mirno teče kroz grad, odvojena od njega širokim inundacijama i nasipima. Bez kontakta s tkivom grada, potpuno monotono.

Uzmemo li u obzir sadašnje stanje temeljnih prirodnih neobnovljivih resursa kojima nas Sava opskrbljuje, možemo se složiti sa tezom da su nas zakonitosti budućnosti⁵ našle na spavanju. (Lay, 1993) Upravljanje vodnim režimom Save uzvodno odnosno izgradnja hidroelektrana u Sloveniji, zaustavila je nanos krupnog šljunka koji rijeka sa sobom nosi. To znači da Sava svojom energijom toka „kopa“ i produbljuje dno korita pod sobom, odnosno, ona se ukopava. (Trininić, Bošnjak, 2009) Ovo ukopavanje negativno utječe na razinu podzemnih voda koje također postaju niže. Stručnjaci žele pažnju skrenuti i na utjecaj klimatskih promjena koje će u budućnosti utjecati na stanje u koritu. Naime, došli su do nalaza kako će se ekstremne situacije povećavati, odnosno da će sve više biti ekstremno suhih i kišnih razdoblja. (Gudelj, 2016) No, društvo se nije odjednom našlo u povijesnom stanju opstanka (održanja) kojemu je cilj hvatanje za slamku i spašavanje onoga što se može i zna spasiti. (Cifrić, 1993) Prošao je dugi niz godina nedjelovanja u kojima je briga za očuvanje resursa za buduće generacije postojala samo teoretski na papiru, ona je bila pitanje budućnosti jer „sada još imamo“.

---

³ Kupalište je bilo smješteno na obali zapadno od Savskog mosta (Štulhofer, 2010)

⁴ Kupalište je najprije bilo smješteno na Trnju, a kasnije premješteno nizvodno od Željezničkog mosta (Štulhofer, 2010)

⁵ Prijetnje o isušivanju vodnih resursa smještali smo u daleku budućnost

Promišljanje o budućnosti odnosa Zagreba i rijeke Save odnosno razvoju zagrebačkog prisavlja u smjeru održivog⁶, obilježen je mnoštvom problema koje se trebaju uzeti u obzir. Kao prvo, mjere sprječavanja ili ograničavanja rizika od poplava moraju u sebi imati sadržane osnovne karakteristike održivog upravljanja vodama na području cijelog sliva kako održavanjem jednog aspekta resursa ne bi narušili kvalitetu drugog. Održivi razvoj podrazumijeva i sve mjere kojima se osigurava osviješteno iscrpljivanje pitke vode i zaštita vodonosnika za buduće generacije. Ohrabruje činjenica kako *Zagreb na Savi*, tvrtka koja je danas odgovorna za izradu najbolje varijante konceptijskog rješenja korištenja i namjene rijeke Save, kao prioritetne ciljeve vidi upravo zaštitu podzemnih voda i savskog okoliša. Kao drugo, uređenje prostora uz rijeku mora biti takvo da zadovolji potrebu za zelenim prostorom unutar grada, za dokolicom i rekreacijom, ali i ostavi dovoljno prostora za nove intervencije u budućnosti kako bi zadovoljavanje iste potrebe bilo omogućeno i generacijama koje dolaze. Program *Zagreb na Savi* urbanističko uređenje prisavlja stavlja na zadnje mjesto u hijerarhiji ciljeva, no upravo tu postoji mogućnost za suradnju i interdisciplinarni pristup. Arhitekti i urbanisti ovdje nastupaju kao stručnjaci koji svojim znanjem donose najbolja rješenja uređenja prostora. Jedno ne može biti odvojeno od drugoga, a svaka struka treba dati svoj doprinos. Kao treće, šira javnost mora biti uključena u procese donošenja odluka, no treba učiniti da i ta javnost bude kompetentna donijeti odluku. Sociolog Lay vidi procese vođenja i učenja ključnim za uspješnu implementaciju održivog razvoja u sve sfere društvenog, gospodarskog i ekonomskog života. Implementiranje ideja održivosti u obrazovni sistem, učinit će da jednoga dana svi građani mogu ravnopravno i smisleno sudjelovati u javnim raspravama i odlučivanju o promjenama u svome gradu. (Lay, 2007)

---

⁶ Održivi razvoj tumači se kao „uporište za odgovoran odnos prema budućim generacijama“ (Cifrić u Pravdić, 2001) odnosno koncept koji implicira korjenito mijenjanje „načina re(prod)uciranja) nekih temeljnih vrednota i odrednica suvremene civilizacije i kulture“. (Lay, 1993)

Tablica 1. Pregled dosadašnjih dokumenata i njihovih varijanti rješenja uređenja korištenja rijeke Save

Naziv studije	Varijante rješenja
<i>Studija za regulaciju i uređenje rijeke Save u Jugoslaviji (1972.)</i>	Nasipi, odteretni kanal Sava- Odra, HE Rugvica, HE Jarun , HE Podsused, 7 HE u Sloveniji
<i>Vodoprivredna osnova grada Zagreba (VOGZ, 1982.)</i>	<i>V1 i V2- sličnosti:</i> HE Podsused, HE Prečko s ustavom Lučko, HE Drenje <i>V1 i V2- razlika:</i> - V1 na prostoru Zagreba pet pragova, - V2 na prostoru Zagreba HE Jakuševac i HE Remetinec
<i>Izmjene i dopune vodoprivredne osnove grada Zagreba (IDVOGZ, 1992.)</i>	HE Podsused, HE Prečko s ustavom Lučko, HE Drenje, HE Zagreb
<i>Prethodna studija izvodljivosti, uređenja i korištenja rijeke Save od Republike Slovenije do Rugvice (2003.)</i>	<i>Najpovoljnija varijanta:</i> Ostaju HE kao i u IDVOGZ, produbljenje odteretnog kanala Sava- Odra, gradnja novih viših nasipa kako bi se oslobodio inundacijski pojas od HE Lučko do HE Drenje,
<i>Koncepcija rješenja Višenamjenskog hidrotehničkog sustava uređenja, zaštite i korištenja rijeke Save od granice s Republikom Slovenijom do Siska (2013.)</i>	Proširenje i produbljenje odteretnog kanala Sava-Sava, HE Prečko s ustavom Lučko, HE Podsused, MHE Jarun, MHE Šanci, MHE Petruševac, MHE Ivanja Reka, plovidba na Savi, duž obala jezera predviđena izvedba šetnice

4. Pregled ideja uređenja savskog područja

Analiza glavnih urbanističko-arhitektonskih rješenja uređenja zagrebačkog savskog prostora u ovome radu obuhvaća vremenski period od 1981. do 2007. godine. Sažeta analiza različitih dokumenata obuhvatit će nagrađene radove na pojedinim natjecajima jer oni sami mogu dati slikoviti prikaz prevladavajuće vizije uređenja savskog područja u danom kronološkome momentu.

4.1. Studije centralnog gradskog prostora Zagreba na području Trnja i Novog Zagreba te priobalja Save od Željezničkog mosta do Mosta mladosti, 1981.

Godine 1981. skupština općine Trnja i Novog Zagreba u organizaciji Društva arhitekata Zagreba, raspisuje natječaj za izradu *Studije centralnog gradskog prostora Zagreba na području Trnja i Novog Zagreba te priobalja Save od Željezničkog mosta do Mosta mladosti*. Skraćeni tekst razmatranja planova o razvoju nove središnje zone

grada Zagreba prikazanog u časopisu *Čovjek i Prostor* (ČIP), daje generalni uvid u tadašnje vizije uređenja prostora centralne gradske osi; od Zrinjevca na sjeveru, preko Glavnog kolodvora do Novog Zagreba na južnoj obali Save. Razvojem grada prema jugu i preskakanjem rijeke, stvorila se potreba za temeljitim studijskim analizama kojima bi se dobili najpogodniji odgovori na pitanje kako najkvalitetnije urediti novu proširenu središnju gradsku os. Komisija je eksplicitno navela kako svi predani radovi moraju urbanistički obraditi središnji prostor na način kojim bi se postigla „organska povezanost“ novog gradskog centra na obalama rijeke sa već postojećim na sjeveru te isti obogatiti stambenim, javnim i društvenim objektima. (Mohorovičić, 1984, 6) Svi pristigli radovi (6) zadovoljili su spomenuti glavni kriterij te su otkupljeni jednakovrijednim iznosima. Ovo je ujedno bilo i prvo urbanističko planiranje Zagreba u povijesti koje je preložilo kontinuiranu gradnju na obali Save. (Delalle, 2002)

Zajednička vizija nagrađenih planova jest vizija savskog prostora kao novog većinom „zelenog centra“ grada za rekreaciju i slobodno vrijeme. Tako na primjer najčešća prenamjena obala Save jest u smjeru „pune humanizacije prostora (...) u prostor susreta i ljudske komunikacije.“ (Mohorovičić, 1984, 7) Prostor sjeverne i južne obale postaje prostor kontakta sa rijekom, bilo da se radi o približavanju gradnje prema obalama ili uređenjem šetnice popunjene raznovrsnim primamljivim sadržajima. Središnji prostor novog gradskog centra uz Savu autori⁷ definiraju kao „dragocjen slobodan prostor milijanskoga grada, prostor sunca, vode, zelenila i integralni prostor gradskog srca.“ (Mohorovičić, 1984, 9. str) Bježanje od rijeke je nepotrebno smatraju autori, jer već živimo u gradu koji ima „zeleni centar“ ispunjen sadržajima koji pozivaju na dokolicu i odmor, samo trebamo njegovu „zelenu kičmu“ Zrinjevac preslikati na južni dio grada.⁸ (Mohorovičić, 1984, 18. str) Tri autorske grupe⁹ predlažu sadržajno-oblikovno razlikovanje sjeverne i južne savske obale odnosno uređenje južne obale kao središnjeg sportsko-rekreativnog prostora dok se na sjevernoj obali predlaže gradnja sve do nasipa sa jasno naznačenom urbanom promenadom. (Matković, Obad Šćitaroci, 2012) Postojala je i ideja da se novi gradski centar na obali Save obogati nizom

---

⁷ Studija Urbanističkog instituta SR Hrvatske, autorska grupa: Radovan Mišćević, Ljubomir Mišćević, Ines Petani, Mirjana Turnšek, Božidar Ančić

⁸ Studija Urbanističkog Zavoda Grada Zagreba, autorska grupa: Željko Čidić, Ivan Šojat, Vinko Uhlik, Desa Vrcan

⁹ Studije Urbanističkog Zavoda grada Zagreba (autorska grupa: Željko Čidić, Ivan Šojat, Vinko Uhlik, Desa Vrcan), Urbanističkog instituta SR Hrvatske (autorska grupa: Marijan Hrzić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance i Velimir Neidhardt) i Arhitektonskog fakulteta (autorska grupa: Branko Kincl i Neven Šegvić)

gradskih vrata i tornjeva koji će pružati pogled prema Savi i Medvednici kao nekakav vidikovac te tako ujediniti grad, njegove starije i novije dijelove.¹⁰

Jedna od originalnijih ideja bila je ona Urbanističkog zavoda Grada Zagreba¹¹, radi odvažnosti s kojim su pristupili rješavanju uređenja novog gradskog središta. Ova skupina autora odlučila je izgradnjom umjetnog otoka na Savi zadovoljiti potrebu grada za novim stambenim područjima. Otok su autori vidjeli kao zanimljiv „spojni element“ južnog i sjevernog dijela grada, kao potrebnu kariku za ostvarenje nesmetanog „kontinuiteta urbaniteta, centraliteta sadržaja i kvalitete urbanog života“ u homogenoj cjelini slike grada. (Mohorovičić, 1984, 13. str) Otok bi zbog svoje izuzete privlačnosti trebao „postati nosilac identiteta nove slike grada i ujedno najprivlačniji prostor za sve buduće korisnike.“ (Mohorovičić, 1984, 13)

Neminovno, rezultati natječaja za studije centralnog gradskog prostora, pokazuju tadašnju orijentiranost stručnjaka na očuvanje urbanog nasljeđa koji se očituje u nastavku projektiranja slijeda javnih površina¹² sa objektima javne namjene i preko Save na njevoj južnoj obali. Različite realizacije iznesene u prikupljenim planovima, oslikavaju i danas relevantno dualno poimanje odnosa Save i Zagreba. I dan danas se pitamo želimo li imati Savu *u gradu* odnosno njene obale kao sastavni dio Zagreba ili Savu *pored grada* kao sadržajnu cjelinu odvojenu od ostatka velegrada?

4.2. Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, 2002.

Raspisivač natječaja za uređenje Save u 2002. godini bio je Grad Zagreb. Stručni žiri je između radova odabrao je sedam nagrađenih dok su njih tri ostvarila jednakovrijedne nagrade: *Savski pragovi* autora Marka Milasa, Ante Periša i Zvonimira Prlića, rad Radovana i Josipa-Slavena Delallea te *Sava od Podsuseda do Ivanje Reke* autora Zorana Hebara. Natječaj je bio anketni što znači da nije rezultirao izborom rada za izvedbu, „već da nagrađene ideje služe za provjeru prostornih, sadržajnih i oblikovnih mogućnosti.“ (Dokumentacijski izvor, DAZ)

Rad *Savski pragovi*, grupe autora Milasa, Periša i Prlića vidi Savsku obalu kao fragmentiranu, podijeljenu mostovima na manje tematske dijelove. Takozvani „novi

---

¹⁰ Studija Arhitektonskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu (autorska grupa Branko Kincl, Neven Šegović)

¹¹ Radovan Delalle, Borislav Doklešić, Niko Gamulin, Ivan Tepeš, Boško Budisavljević, Ratko Miličević, Hrvoje Jamnicki

¹² Tzv. Zelene potkove

urbani centri različite programske živosti“ potrebni su Zagrebu kao milijunskome gradu za zadovoljavanje potreba svih njegovih građana i posjetitelja, ali i kao ostvarenje dugogodišnjeg cilja u pogledu izlaska grada na obale rijeke, smatraju autori. (Dokumentacijski izvor, DAZ) Njihova analiza Save pokazuje kako je ona danas neatraktivna rijeka, previše odvojena od grada nasipima i preširokim inundacijama te joj nedostaju zanimljivi i bitni javni sadržaji.

Rad dvojca autora Radovana i Josipa-Slavena Delallea nudi niz novih sadržaja kao što je Eko grad budućnosti te predstavlja ideju proširenja korita rijeke i gradnje sprudova na dijelovima današnjih inundacijskih površina. Autori zapadnome području pridaju primarno rekreacijski-sportsku namjenu, dok u istočnome području planiraju pejzažno-parkovnu preobrazbu. (Dokumentacijski izvor, DAZ)

Posljednji rad sa osvojenom jednakovrijednom nagradom jest rad *Sava od Podsuseda do Ivanje Reke* autora Zorana Hebara. Ono po čemu se ovaj rad razlikuje od prijašnja dva jest da u planovima ne predviđa izgradnju hidroelektrana propisanih u *Vodoprivrednoj osnovi* iz 1982. i njenim *izmjenama i dopunama* iz 1992. godine. Umjesto toga, predlažu se podvodni pragovi. (Dokumentacijski izvor, DAZ) Arhitekt Hebar fokus stavlja na smještanje gradskih sadržaja duž riječne obale sa trgovima i ulicama koje bi bile prilagođene primarno pješačkome i javnom prometu. (Dokumentacijski izvor, DAZ) U ovome radu također je vidljivo sadržajno oblikovanje sjeverne i južne savske obale. (Matković, Obad Šćitaroci, 2012) Sjeverna obala tako je predviđena za zadržavanje inundacije uz gradnju naselja i objekata javne namjene, dok je južna obala rezervirana za javne parkove. (Hebar, 2015)

4.3. Anketni natječaj za izradu idejno urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje–jug u Zagrebu, 2007.

Investitor i raspisivač natječaja bila je tvrtka CCS ULAGANJA d.o.o., a organizator i provoditelj Društvo arhitekata Zagreba. Na natječaj prve privatne inicijative pristiglo je deset radova, a isti je rezultirao sa tri dodijeljene nagrade te tri jednakovrijedna otkupa. Autori nagrađenog rješenja¹³ vide područje obuhvata natječaja kao izuzetno vrijedno mjesto glavnog ulaska u grad. Ovaj natječaj vide kao pokušaj konačnog definiranja odnosa rijeke i grada, a oni ga projektiraju kao svojevrsnu rivijeru odnosno „potencijalni jedinstveni linearni park visokog intenziteta korištenja.“ (Dokumentacijski izvor, GUSPRG) Arhitekti transparentnost područja nastoje zadržati

---

¹³ Urbane tehnike d.o.o. i Crtkano d.o.o.

jednim tipom stambene i poslovne izgradnje i to u obliku visokih tornjeva. Ističu kako tornjevi dozvoljavaju veću koncentraciju stanovanja uz zadržavanje prozračnosti, čiste vizure i mnoštvo zelenog prostora između. (Dokumentacijski izvor, GUSPRG) Cijeli pravac podijeljen je na nekoliko zona uz potez Jadranske avenije uz koncept nizanja stambenih i poslovno-trgovačkih segmenata. Tako ostvarena transparentnost područja prema riječima žirija natječaja osigurava kvalitetno stanovanje i organizaciju pješačkih i zelenih površina uz Savu, dok središnji prostor stambenih nebodera predstavlja sliku susjedstva sa zajedničkim otvorenim prostorom i pješačkim stazama prema Savi. (Dokumentacijski izvor, DAZ)

Ovaj rad reprezentira suvremenije pokušaje implementiranja obala Save u gradsku strukturu. Želeći novim posjetiteljima prikazati Zagreb u najboljem svijetlu, ovaj dio ulaska u grad autori nagrađene studije planiraju obogatiti nizom poslovno-stambenih nebodera. No, nameće se pitanje je li slobodan zeleni potez na južnoj obali rijeke prikladno mjesto za gradnju takvoga naselja nebodera. Naravno, planirane intervencije znače da smo korak bliže ka izlasku grada na rijeku, a uređenje novog naselja na samoj obali jest potez ka ostvarivanju bolje komunikacije grada i rijeke. No jesu li neboderi ispravno rješenje? ¹⁴ Glorifikacija Zagreba kao velegrada kroz gradnju nebodera jest poželjna jer Zagreb to zaslužuje, ali zaslužuje i očuvanje velikog zelenog javnog parka kao poveznicu svog „starog“ i „novog“ dijela.

4.4. Dosadašnje ideje kao temelji za daljnja promišljanja

Načine promišljanja uređenja priobalja Save u prikazanim nagrađenim natječajnim radovima možemo podijeliti u dvije kategorije, *Sava u gradu* i *Sava pored grada*. Sa jedne strane postoji težnja za obalama koje će se raznim intervencijama urediti kao perivoji, parkovi, šetnice, dok s druge strane stoji ideja obala kao mjesta ostvarenja visokog urbaniteta kao što je gradnja javnih, stambenih, ali i poslovnih objekata i gradskih prometnica.¹⁵ Ono što ostaje otvoreno jest pitanje mogu li se oprečna mišljenja ukomponirati zajedno tako da daju najbolje rješenje; mnogo očuvanog zelenog javnog prostora za rekreaciju i odmak od gradske vreve uz korištenje dijelova obala za gradnju novih stambeno-poslovnih naselja.

---

¹⁴ Neke od negativnih posljedica izgradnje nebodera prema stručnjacima su degradiranje slike grada i zatvaranje vizualnog kontakta sa Sljeménom, negativne promjene u okolišu... (Čaldarović, 2011, 63-70 str)

¹⁵ 2010. javljaju se prijedlozi zahvata programa *Sava bez nasipa* u kojem radni tim autora planira rušenje nasipa i gradnju velike gradske prometnice radi boljeg povezivanja istočnog i južnog dijela grada, a na prostor inundacije proširiti urbano područje Prisavlja (Cvrlje i drugi, 2010)

Zapravo se može reći kako svi analizirani nagrađeni radovi nastoje urediti obale Save (na više ili manje sličan način), ali sa zajedničkom idejom pojačavanja intenziteta kontakta stanovnika i rijeke. Bilo da se radi o obalama uređenima kao perivoj ugostiteljskih i turističkih sadržaja, o obalama kao prostoru visokog urbaniteta, o uređenju obala kao parkovnih površina ili pak kombinaciji kroz fragmente, ideja promišljanja je ista: stanovnici Zagreba trebaju obale Save. Trebaju ih kao primamljive javne prostore za provođenje svojeg slobodnog vremena. Osamdesete godine, koje u ovome radu označavaju početak promišljanja uređenja prisavlja, iznjedrile su misao o obalama kao mjestu nastavka perivoja gradskih parkova od sjevera prema jugu čime bi nove intervencije¹⁶ činile nadogradnju na već postojeći urbanistički identitet grada.¹⁷ Što se tiče gradnje na obalama, ako se predviđala u dosadašnjim idejnim radovima, onda je bila zamišljena na sjevernoj obali, dok je južna većinom ostavljena za športsko-rekreativnu i parkovnu svrhu.

Ono što ostaje otvoreno je pitanje mogu li se i kako (i kada) različite ideje ukomponirati tako da daju najbolje rješenje; mnogo očuvanog zelenog prostora za rekreaciju i odmak od gradske vreve uz korištenje dijelova obala za gradnju novih stambenih naselja. Prostor inundacija od 350 hektara čini mnogo prostora na kojemu je u budućnosti moguće pomiriti sve potrebe velikog grada.

5. Metodologija istraživanja

Metodološki dio rada čine polustrukturirani intervjui koji su provedeni sa stručnjacima koji su sudjelovali u izradi relevantnih projekata, programa i idejnih rješenja uređenja Save i njenog priobalja te sa stanovnicima koji žive u blizini rijeke. U prvoj fazi istraživanja obavljeni su intervjui sa stručnjacima. Sudionici ove faze su bili ciljno odabrani prema područjima djelovanja odnosno profesiji.

---

¹⁶ Devedesetih godina postojale su namjere izgradnje zgrada Vlade koje su trebale označiti nastavak ideje smještaja objekta javne namjene na sjevernu obalu. No, ako se pita stručnjake, većina će se složiti kako ovi pokušaji nisu dobri i idu protiv javnog obilježja priobalnog prostora jer ipak zatvaraju središnji izuzetno važan dio obale u zatvoren kompleks koji isključuje građane. (Maroević, 1999)

¹⁷ Ideja nastavka perivoja parkova na južnoj obali vidljiva je i kasnije kao ostvarenje tzv. "Plave potkove" koju čine prostorna cjelina Parka Vjekoslava Majera, zeleni prostor uz 1. gimnaziju i Hotelsko-ugostiteljsku školu i bazen u Utrinama, park uz zapadnu stranu Mamutice, dva buduća parka Lakun i Bračak i zapadno zgrada Super Andrije završno sa Parkom mladenaca. (Šimpraga, 2011)

Uz shvaćanje potrebe multidisciplinarnog pristupa pitanju uređenja Save, istraživanjem se nastojalo obuhvatiti stručnjake različitih struka koji bi iskazali svoje stavove o pet glavnih tema intervjua:

- profesionalne preferencije sadašnjeg stanja uređenja savskog priobalja,
- percepcija rijeke Save kao rizičnog čimbenika u prostoru grada,
- stavovi o dosadašnjim prijedlozima uređenja priobalja rijeke i užeg gradskog područja,
- sudjelovanje građana u procesu donošenja odluka te
- preferencije budućeg uređenja savskog priobalja.

Intervjui su obavljani sa ukupno sedam stručnjaka, od toga sa šest sudionika usmeno, dok je sa jednim stručnjakom intervju proveden pisanim putem odnosno pitanja i odgovori su poslani putem elektroničke pošte. Sudionici istraživanja prema profesiji i tipu uključenosti u regulaciju Save i priobalnog područja:

- *Stručnjak A* (arhitekt, jedan od autora nagrađenog rada na urbanističko-arhitektonskom natječaju iz 2002)
- *Stručnjak B* (arhitekt, jedan od autora nagrađenog rada na urbanističko-arhitektonskom natječaju iz 2007)
- *Stručnjak C* iz tvrtke Elektroprojekt
- *Stručnjak D* iz tvrtke Hrvatske vode
- *Stručnjaci E, F i G* iz programa Zagreb na Savi

Intervjui s navedenim stručnjacima provedeni u periodu od 12. svibnja do 20. svibnja 2017. godine.

Druga faza istraživanja bili su polustrukturirani intervjui sa stanovnicima zagrebačkih gradskih četvrti Trnje, Novi Zagreb-Zapad i Trešnjevka-Jug. Unaprijed zadane teme polustrukturiranog intervjua bile su jednake onima pri intervjuiranju stručnjaka. Planirani uzorak bio je kvotni, od dvadeset sudionika uz nastojanje da se obuhvati podjednak broj sudionika srednje i starije životne dobi. Ostvareni uzorak čini dvanaest sudionika, osam stanovnika srednje i četiri stanovnika starije životne dobi. Kod odabira sudionika bilo je bitno da oni budu ujedno i stanovnici jedne od navedenih gradskih četvrti.

Intervjui sa slučajnim prolaznicima provedeni su na javnim prostorima uz rijeku Savu, odnosno na prostoru savskih nasipa u poslijepodnevnim satima u periodu od 02. do 10. svibnja 2017. godine.

6. Rezultati istraživanja

6.1. Stručnjaci

Interpretacija rezultata istraživanja predstaviti će se redom prema pet glavnih tema, uz dodatak novih podtema koje su intervjui iznijeli na površinu.

- Tema 1: Profesionalne preferencije sadašnjeg stanja uređenja savskog priobalja

Odgovori stručnjaka na uvodnu temu, pokazuju kako su stručnjaci svjesni nedostataka sadašnjeg stanja uređenja priobalja te svi smatraju kako postoje mogućnosti efikasnijeg uređenja priobalnog prostora, no uz zadržavanje prvenstveno rekreativne i javne namjene.

„(...) Zadnjih 50 godina Zagreb živi sa Savom u miru. Uređena su šetališta koja koriste rekreativci, biciklisti, sportaši i šetači s djecom. Znači to baš nije neiskorišteni prostor. Osim toga ovako definiran prostor je i u prostornim planovima namijenjen rekreativnom parku.“ (Stručnjak A, arhitekt)

„Moglo bi se kozmetički urediti, staviti javnu rasvjetu na nasip, recimo. Ali, nema ništa značajnije na tome potezu. (...) Tako to sada stoji, desetljećima. Ljudi žele izaći na rijeku, a to sve bez veze izgleda, kao neka šikara.“ (Stručnjak B, arhitekt)

„Što se tiče samog uređenja, činjenica je da Zagreb bježi od Save, problem je ova visoka barijera od 3 do 4 metra nasipa s obje strane koja nije nikakva vizura niti ništa drugo.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

- Tema 2: Percepcija rijeke Save kao rizičnog čimbenika u prostoru grada

Stručnjaci su se većinom složili da Sava danas nužno ne predstavlja izvor rizika od poplava, uz naglašavanje o dugoročnoj neodrživosti postojećeg sustava. Zaključiti se može kako, iako je danas Zagreb zaštićen od visokih voda, ne znači da se određeni zahvati ne moraju ubrzo primijeniti.

„Pa vodotok je uređen, to je jedna starija metoda, napravljen je širok inundacijski pojas koji može podnijeti svakakve nalete vode i taj nasip je kvalitetan tako da se ne može ništa dogoditi.,“ (Stručnjak B, Arhitekt)

„Velik je rizik i od onečišćenja podzemnih voda koje su rezervati pitke vode za Zagreb i regiju.“ (Stručnjak A, arhitekt)

„Postoje rizici ako se ništa ne napravi, pod broj jedan to je zaštita pitke vode.“ (Stručnjak F, Zagreb na Savi)

„Ovaj sustav takav kakav je i dalje je još siguran, ali se treba voditi računa da nije završen i da već dugo stoji. Znači njega treba održavati adekvatno i voditi računa da nam je hidrologija sada još dodatno pogoršana. A nažalost sada u ovome trenutku u Hrvatskoj to nitko do sada nije proračunao.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

Sava prema stručnjacima ne predstavlja nužno samo izvor rizika od poplava. Promjene vodnog režima od strane čovjeka su, prema stručnjacima, doprinijele negativnom trendu erozije riječnog tla koji stvara ozbiljan rizik za zalihe i kvalitetu pitke vode u savskom vodonosniku. Djelomična izgrađenost sustava upravljanja vodnim režimom i zaštitom od poplava, koji datira još iz 1972., dovodi do stanja gdje uzvodno hidroenergetsko iskorištavanje Save u Sloveniji, čini štetu nizvodno, u zagrebačkom dijelu korita.

„Negativni aspekt promjena vodnog režima koji postoji već godinama jest erozija tla. Rijeka se kako protječe, a ne nosi krupni nanos, ukopava.“ (Stručnjak G, Zagreb na Savi)

„Sve te brane uzvodno zadržavaju nanos (krupnog materijala). Kada imamo rijeku jake energije, ona sa sobom nosi materijal, taj materijal smanjuje energiju vode. Kada napravite hidroelektrane, one će zadržavati taj materijal, kao neke taložnice, tako da kod nas sada dolazi bistra voda. Ona sada nosi veliku energiju, nema taj materijal (da ju usporava) i sada ovdje počinje pokretati materijal, što znači da se ukopava. To je problem koji je vezan za podzemne vode. Ako se snižava vodostaj (ukopava se rijeka), naši zdenci će imati manje vode.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Ovo nije situacija „Hoćemo li ili nećemo?“, ovo je situacija „Nešto moramo!“ Pitanje je sada što i kako. Pa Slovenci su do danas već pet hidroelektrana izgradili, evo sada je u radovima i Mokrice, šesta u lancu!“ (Stručnjak F, Zagreb na Savi)

Potrebu unapređenja sadašnjeg stanja upravljanja vodnim režimom na području hrvatskog savskog sliva dodatno ističu i klimatske promjene koje pojačavaju ekstremitete - češću pojavu sušnih i izrazito kišnih razdoblja. Stručnjaci se slažu kako je potrebno zaštititi i Zagreb i njegove podzemne vode od negativnih posljedica sve češćih ponavljanja ekstremiteta u budućnosti.

„U ovome scenariju možemo precizno predvidjeti, no ukoliko dolazi do povećanja ekstrema tu smo kratki. I sad je izračunano da je za tisućgodišnju vodu nasipi metar viši, ali smo prije tri godine imali da su došli na dlaku. Prema tome nismo toliko precizni jer nam fale ekstremi na koje nemamo utjecaja.“ (Stručnjak D, Hrvatske vode)

„Mi nemamo nikakve prognoze kako će niz hidroelektrana i klimatske promjene utjecati na poplave u Zagrebu. To je ostalo potpuno nedefinirano.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Pitanje je koliko ovaj sustav predviđa klimatske promjene, ekstremitete. To je jedan od razloga zašto se mora nešto napraviti. Kako će se ponašati u tim ekstremnim situacijama je pitanje, to još ne znamo.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

„Ovaj sustav je projektiran sedamdesetih godina, tada je bio odličan. (...) Međutim taj sustav nismo dovršili kako je planirano. (...) Današnje stanje je neodrživo. Ako stvari ostanu ovakve kakve su sada, razina vode (u koritu) će toliko pasti da su intervencije potrebne.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

- Tema 3: Prijedlozi uređenja priobalja rijeke i užeg gradskog područja

Kako intervjuirani stručnjaci dolaze iz različitih područja, tako su se razlikovale teme razgovora te isticane ispravne koncepcije rješenja. Nadogradnja već više puta spominjanog sustava zaštite od poplava iz sedamdesetih, bila je razmatrana kroz desetljeća. Vodoprivredna osnova i njezina dopuna činile su iduće cjelovito rješenje vodoopskrbe, zaštite voda i uređenja toka Save na hrvatskom području.

No, nikako da se različite struke usuglase oko najboljeg načina usklađivanja svih segmenata; zaštite od poplava, zaštite podzemnih voda kao i uređenje javnog prostora

koji okružuje rijeku. Hoće li najbolje rješenje uključivati velike ili male hidroelektrane, jesu li pragovi u koritu isplativi, jesu li nam potrebni nasipi kao sustav obrane od poplave, samo su neka pitanja koja su zagrebla površinu konfuzije promišljanja *rijeka u gradu*.

Stručnjak iz *Hrvatskih voda* koje su predstavnik države u ovoj raspravi, bio je protivnik prijedloga iznesenog u *Prethodnoj studiji izvodljivosti* iz 2003. godine, a koji se ticao pomicanja nasipa i gradnje akumulacije na području Zagreba jer se radi o „neisplativim investicijama“ koje bi mogle „narušiti sigurnost“ obrane grada od velikih voda.

„Može se razmišljati o tome, ali opet to su silni novci pa je pitanje što dobivate. Da li smanjiti inundacijske pojaseve pa premjestiti nasipe- što je enormno puno novaca. (...) Napraviti cijelu tu priču, a tko kaže da neće doći do takve kišurine koja će dignuti Savu koja će potopiti grad. Jer je netko htio šetati po Savi kao što se šeće po Parizu.“

„Ako dignemo akumulacije kroz grad, one same po sebi nisu financijski isplative i nemaju efekta jer je to premalo struje da bi se cijela investicija isplatila.“

„(...) Ima puno razloga „za izlazak na rijeku“ jer bi bilo efektno i jer je Zagreb jedan od rijetkih gradova koji je pobjegao od rijeke, a pobjegao je zapravo od poplava. A s druge strane, da li to sve uopće ima svrhu. To bi trebalo sve biti jedna ozbiljnija priča, a ne ovako da to krene jedno vrijeme i onda zamre.“ (Stručnjak D, Hrvatske vode)

S druge strane, stručnjaci iz programa *Zagreb na Savi* i tvrtke *Elektroprojekt*, isticali su rješenje *Hrvatskih voda* u obliku izgradnje pragova u Savi „lošim“ i „jednonamjenskim rješenjem“.

„Hrvatske vode su shvatile da, kada je bila ova šteta sa Željezničkim mostom i potkopavanjem (njegovih) temelja, moraju nešto poduzeti što se tiče erozije. Pa su počeli graditi pragove duž Save koji će spriječiti eroziju. Ti pragovi niti će pomoći urbanom razvoju niti će za bilo što drugo koristiti već će samo imati vodnogospodarsku namjenu da Hrvatske vode više nemaju problem uređenja korita.“ (Stručnjak D, Elektroprojekt)

„Oni (pragovi) bi stabilizirali rijeku, ali su čisti trošak. Oni su samo poprečno navezen materijal koji usporava rijeku. Nisu fiksni.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

Jedino oko čega su se sve strane složile jest kako je hidroelektrana „Prečko“ sa ustavom „Lučko“ ključni objekt sustava koji se treba dovršiti jer on kontrolira velike vodne valove i usmjerava ih u odteretni kanal te na taj način brani cijeli zagrebački prostor.

Nadalje, u iznošenju razloga nikad ostvarenih projekata na Savi, u odgovorima sugovornika dolazi na vidjelo način racionalizacije sadašnjeg stanja putem obrasca prebacivanja krivnje na drugoga. Najprije se može ustvrditi učestalo prozivanje države odnosno *Hrvatskih voda* kao krivca za usporavanje procesa.

Ovaj segment može se ilustrirati kao trokut konflikta stručnjaka (arhitekti i hidrotehničari) i države.

„Morate znati da su na Savi različiti interesi. Imate Hrvatsku vodoprivredu, Hrvatske vode koja se bavi prije svega obranom od poplave, zaštitom dobara i ljudi ako dođe do šteta. I to je njihova osnovna zadaća i zaduženi su za održavaju ovaj sustav takvim kakav je. Oni su i vodili izgradnju tog sustava i njihov interes je da troše što manje sredstava, oni su javno poduzeće na državnom proračunu i vode računa da je ovo za njih siguran sustav. I oni ne vide veliku potrebu da se nešto dodatno napravi.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Urbanistički je problem (sa uređenjem prostora) što s time gospodare Hrvatske vode koje su država, a grad planira Grad Zagreb koji je lokalna samouprava. I tu nema nikakvih kontakata, suradnje i svako malo se pojavi neka inicijativa, a ništa se ne dešava. Hrvatske vode su u nekim svojim problemima, imam iskustvo kada smo imali sastanak svih stanovnika zgrada. Svi su se složili i čekali, a iz Hrvatskih voda nitko nikada ne dođe. Briga njih, oni su u nekim svojim problemima. Nije im to u fokusu, njima je bitno da se to ne poplavi, da održavaju nasipi, a bez njih ne možete ništa jer su defacto vlasnici tog prostora.“ (Stručnjak B, arhitekt)

„Sadašnje stanje uređenja zagrebačkog priobalja Save odraz je i odgovor na stanje u kojem se društvo nalazi - ni konsenzusa, ni dovoljno znanja, ni nikakvih financijskih mogućnosti.“ (Stručnjak A, arhitekt)

Drugi utvrđeni obrazac međusobnog okrivljavanja stručnjaka vidljiv je između hidrotehničara koji izrađuju različita koncepcijska rješenja:

„2013. je napravljeno alternativno rješenje (u sklopu projekta Zagreb na Savi) i bila je namjera da se ovo alternativno rješenje usporedi sa onim (našim) rješenjem iz 2003. i da se izabere najbolje. I to je ono što je nas stručnjake držalo na uzdi, odnosno mi smo bili sigurni da će ono prethodno rješenje pokazati i u ekonomskom smislu i svim drugim aspektima bolje. Međutim ispada da se držala figa u džepu da je ovo rješenje koje je forsirano 2013. zamišljeno da se pokaže najboljim. I tu je stvar pukla, tu nema struke u tome projektu (Zagreb na Savi). To radi sad jedna strana firma (...) sa ljudima koji o ovoj problematici nemaju pojma i koji već tri godine nisu rodili tu tzv. studiju izvodljivosti koja je trebala usporediti rješenja. U međuvremenu se promijenila vlast i sad je sve skupa stalo. Možda je i bilo kakva mogućnost dugoročno potrošena.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Uvijek je to priča za predizborne kampanje, obećavaju brda i doline, to su enormni novci mi to sami ne možemo (...) To je jedna SDP-ova odluka, koji je dao nalog u par ministarstava da moraju riješiti problem, onda su se udružili pa su Hrvatske vode dobile svoj zadatak, HEP je formirao firmu, tako da ne vidim da je to nešto fino napredovalo. Nema pomaka.“ (Stručnjak D, Hrvatske vode)

Stručnjaci iz Zagreba na Savi, daju objašnjenje za odbacivanje varijante približavanja i povišenja nasipa sastavljene od strane *Elektroprojekta* te predlaganje nove koncepcije 2013. godine:

„Oni (autori nagrađenih radova sa natječaja za uređenje Save iz 2002.godine) su se vezali na koncepciju Elektroprojekta gdje su imali viziju približiti nasipe i podići ih, ali to vizualno nije dobro. Morao bi se penjati da bi vidio preko rijeke. (...) Rušiti nasipe i graditi nove, to su veliki novci u pitanju.“ (Stručnjak G, Zagreb na Savi)

„Najbolja hidroelektrana za iskorištavanje hidroenergije je tada predviđena hidroelektrana u Zagrebu, ali smo znali da se ne može graditi tolika građevina, preskupo je i ružno, to možemo otvoreno reći. To bi još više podijelilo grad. Zato se 2013. išlo ispitati postoji li mogućnost da izvan grada bude hidroelektrana (u Prečkom), da u Zagrebu voda bude u koritu, da se ne diže već oslobodi vizura. Tu se izgubila energija, naravno, izgubila se proizvodnja. (...) Energetika ne smije biti prva kao što se do sada radilo.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

Idući vidljiv sukob mišljenja vidljiv je na relaciji stručnjaka iz programa *Zagreb na Savi* i arhitekata:

„Što se tiče hidroelektrana, neko je za, neko je protiv. Ne znaju ni jedni ni drugi, bez veze pričaju. Nema tu projekata, ni studija izvodljivosti da se vide rizici, sve je to napamet. I tko je protiv napamet je, tko je za možda je prerano za. To treba pažljivo vidjeti kako i gdje.“ (Stručnjak B, arhitekt)

„Ovaj (savski) prostor je pod stalnim rizikom da se izgrade hidroenergetski objekti. (...) Naravno, odlučno sam protiv hidroelektrana na dijelu prolaza Save kroz grad, zbog ekoloških, ekonomskih, oblikovanih, sigurnosnih i socioloških razloga.“ (Stručnjak A, arhitekt)

Stručnjaci iz *Zagreba na Savi* na ovo pitanje daju objašnjenje kako arhitekti nisu upoznati sa njihovom novom koncepcijom, koja čini optimiziranu verziju opcije iz 2013. Novu koncepciju koju nazivaju opcija 2a, planiraju predstaviti široj javnosti ovoga ljeta.

„Arhitekti će prigovoriti svemu, a neće slušati nikoga. Oni misle da su to velike brane, neke ružne građevine, da to mora biti ružno i gadno. Međutim te naše brane, koja bi se kod velikih voda čak i potopila, bila pod vodom. Mogu se preko nje izgraditi mostići. Arhitektonska rješenja mogu biti jako lijepa za okoliš. Austrijancima su se te male hidroelektrane toliko uklopile u okoliš da su ljudi jedva čekali da krene izgradnja jer bi im s time sredili cijeli okoliš.“ (Stručnjak F, *Zagreb na Savi*)

„To je velika konfuzija, u VOGZ su velike elektrane kroz Zagreb i to je veliki projekt koji je razmatran i kod nas. Problem je u opciji 2 i mi smo napravili optimizaciju te opcije. (Ona) više ne predviđa niti jednu veliku hidroelektranu već su vam to sada samo u koritu manji objekti koji izgledaju kao most. I opcija 2 predviđala je u Zagrebu male hidroelektrane koje su potopljene, vi njih ne vidite u koritu. No kad vi arhitektu kažete „hidroelektrana“, on uopće ne razmišlja. Kada izađemo pred auditorij nemoguće je dokazati da to nije ono o čemu oni pričaju. (...) Ljudi poslušaju, ali kada čuju „Zagreb na Savi“, deset puta im možemo reći da je promijenjena koncepcija, oni će i dalje govoriti o istome i tvrditi da su u VOGZ velike hidroelektrane. Pa za njih smo mi svjesni da su neizvedive i vizualno loše, zato smo ih izbacili.“ (Stručnjak E, *Zagreb na Savi*)

Stručnjaci iz Zagreba na Savi svjesni su da arhitekti, ali i ostali stručnjaci tako reaguju jer nisu upoznati s njihovim radom proteklih godina i novoizrađenom optimiziranom koncepcijom rješenja. Zaključuju kako će nova koncepcija donijeti više uspjeha u komunikaciji sa arhitektima:

„Morat ćemo sada oživjeti stvari da arhitekti ponovno daju svoje ideje i ponude rješenja.“ (Stručnjak F, Zagreb na Savi)

„Da, nekako je sve stalo u dijalogu, ali mi nismo prestali raditi, u međuvremenu je došlo i do promjene u vodstvu programa (...) Studije utjecaja na okoliš i izvodljivosti se dovršavaju.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

„Imat ćemo najesen imati jedan projekt inkluzije sa građanima i svima. To i je jedini način da bude sve transparentno. Mi smo jedini projekt u Hrvatskoj koji ima koncepcijsko rješenje objavljeno na internetu. Moramo stajati iza svega što napravimo, to ne smije biti tajna.“ (Stručnjak E, Zagreb na Savi)

- Tema 4: Sudjelovanje građana u procesu donošenja odluka

Svi stručnjaci su jednoznačno odgovarali na pitanje potrebe uključivanja građana u proces donošenja odluka o budućim smjerovima uređenja. Prvenstveno jer se radi o javnome prostoru koji je kroz godine očuvan kao zeleni pojas rekreativne i sportske namjene.

„U načelu pravno javnost ima u proceduri donošenja odluka o korištenju prostora glavnu ulogu, i kod donošenja prostornih planova i kod njihovih izmjena. To međutim, nije uvijek tako. Javnost se prečesto izigra ili zaobiđe. No te činjenice ne smiju zaustaviti pravi javni interes. Grad je naš i Sava je naša. U Zagrebu ćemo se za javni park u središtu oko obala Save tek, i uvijek ponovno trebati izboriti.“ (Stručnjak A, arhitekt)

„Treba ih se pitati, to je javni prostor i bit će bez obzira na hidroelektrane, regulacijske regulaciju, to bi uvijek morao ostati javni prostor. Mora javnost prvo biti upoznata pa onda i uključena.“ (Stručnjak B, arhitekt)

„Uzor nam je bio grad Beč, u aspektu uključivanja građana. Kada je u sustavu gradnje hidroelektrane na Dunavu došla na red ona u Beču, onda su se građani Beča pitali.

Raspisan je referendum. Tehnička struka je pripremila rješenje, napravljene su sve moguće analize uklapanja tog zahvata, predloženo je rješenje i građani su trebali donijeti tu odluku. 70% ljudi je bilo „za“ i nakon toga se krenulo.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Javnost treba biti odlučujući čimbenik ukoliko će nešto (u budućnosti) biti na vagi.“ (Stručnjak G, Zagreb na Savi)

Problem se prema jednome stručnjaku, javlja pri odabiru informiranih i educiranih sugovornika. U stvarnosti je stvar takva da su sudionici u razgovoru nestručne osobe koje ne bi smjele imati zadnju riječ pri donošenju odluka.

„Problem je kako dobiti odgovarajuće sudionike. Dobijete jednu radnu skupinu gdje se nalaze kućne pomoćnice koje su za ili protiv, nemaju pojma o čemu se radi , ali su glasne. Onda imate novinare kojima je bitno da se nešto nenormalno dešava, jer ostalo nije zanimljivo. Priprema javnosti nešto je čime se manipulira. Da li znaju ljudi o čemu se radi. (...) Javnost je relativan pojam. Kod ovakvih strateških odluka ne bi se trebalo pitati javnost jer prosto ne znaju dovoljno o čemu se radi.“ (Stručnjak D, Hrvatske vode)

- Tema 5: Preferencije budućeg uređenja savskog priobalja

Posljednja tema razgovora odnosi se na osobne vizije urbanističkog uređenja savskog priobalja. Stručnjaci su složni kada Savi i u budućnosti dodjeljuju epitet javne zelene i rekreativne zone usred grada oslobođene asfalta i stambeno-poslovne izgradnje.

„Današnje korištenje treba što dulje ostati ovakvo kakvo jest, dok se civilno društvo ne razvije i dok ekološka svijest ne potisne nekretninski apetit sa savskih obala.“ (Stručnjak A, arhitekt)

„Tražiti sadržaje koji bi bili nekog sezonskog tipa, kao što je na primjer u Alpama po zimi imate skijanje a po ljeti voze bicikle. prema tome nađimo i mi nešto pomično što ćemo napraviti u inundaciji pa pobjeći kada dođu velike vode, da izbjegnemo trajne štete.“ (Stručnjak D, Hrvatske vode)

„Brane se mogu koncipirati kao efektne građevine sa raznim svjetlosnim efektima. Nisu ružni industrijski objekti nego vrlo zanimljivi objekti u prostoru i zanimljivi ljudima, oni

moгу biti i dio mostovne strukture, sa njima se mogu dobiti dodatni efekti u prostoru.“
(Stručnjak C, Elektroprojekt)

„Park, zelenilo, priroda, umjetna jezerca, turistički brodovi, Sava će biti plovna za drugu kategoriju, to su malo veći turistički brodovi koji vas voze. U nekom pojasu možda će i biti zgrada, ne moramo bježati od toga. Tu će biti mjesta za sve. No, 80% površine treba biti za rekreaciju, za sadržaje, za šetnje, odmor, za život na Savi.“
(Stručnjak F, Zagreb na Savi)

„Javne rekreativne površine, ako se što događa, događa se s područja kulture. Močvara, Veslački dom, kako je i bilo. Ne valja izgraditi, predlagali su i cestu, mislim čemu to, bez veze na nasipu. To treba ostaviti građanima, izaći na rijeku, treba svakako ostaviti mostova još barem šest. Ali bitno da je javni prostor, dostupan svima.“
(Stručnjak B, arhitekt)

Hidrotehničari i stručnjaci u programu *Zagreb na Savi* vide rješenje dugogodišnjeg sputavanja izlaska grada na rijeku. Preduvjeti koji moraju biti ostvareni kako bi program zaživio u cjelini jest uključivanje svih struka u projekt uz otvorenu komunikaciju, ali i ona uvijek naglašavana promjena načina razmišljanja i svijesti ljudi u hrvatskome društvu.

„Svi se moraju uključiti, ima puno pametnih ljudi koji znaju što treba napraviti. A što se tiče posla, tu će biti posla za sve u sljedećih 10-15 godina. I svi pitaju tko će uložiti u to. Ma hoće, jer su tu EU fondovi, netko od dionika će sufinancirati, a i tu je energetika koja je biznis u koji netko želi uložiti svoj kapital. Ovo je izvedivo i treba gurati.“
(Stručnjak F, Zagreb na Savi)

„Ja u ovome trenutku vidim da u ukupnom društvenom smislu nazadujemo, a ovi svi planovi su napredak, nešto što traži da imate jako puno toga složeno u institucijama. Nisam ja pesimist, stvari se mogu, kada bi se politika okrenula razvoju, sve bi se to brzo dalo posložiti. To je projekt koji se dugo realizira, ali postoje već dobri temelji. Znamo koje korake treba napraviti. Problem je okruženje. Nije stvar da Zagreb na Savi bude izdvojen projekt, a da svi drugi projekti i država dalje nazaduje. Poanta je da on bude sastavni dio ukupnog napretka zemlje. Zagreb na Savi je samo jedan segment, ali zahtjeva promjenu u načinu ponašanja i razmišljanja.“ (Stručnjak C, Elektroprojekt)

Pregled rezultata polustrukturiranih intervjua sa stručnjacima mogu se sumirati u nekoliko točaka:

- Sudionici su svjesni postojanja nedostataka sadašnjeg stanja uređenja te naginju intervencijama koje će obogatiti prostor, ali i očuvati obilježje javnosti i športsko-rekreativnu funkciju prostora.
- Sudionici Savu ne smatraju izvorom rizika od poplava, ali ističu da sadašnje stanje sustava predstavlja stvarni rizik po zagrebački vodonosnik odnosno zalihe pitke vode u budućnosti.
- Sudionici izgradnju sustava hidroelektrana ne smatraju nužnom preprekom u stvaranju kvalitetnih javnih prostora na obalama Save.
- Između stručnjaka različitih struka vidljiv je nedostatak komunikacije i obrazac prebacivanja krivnje na drugoga.
- Sudionici ističu potrebu za uključivanjem građana u proces donošenja odluka o budućim smjerovima uređenja prostora Save.
- Osobne preferencije stručnjaka o budućem uređenju priobalja Save idu u smjeru zahtjeva za očuvanjem obilježja javnosti te sportsko-rekreativne i parkovne namjene prostora.

6.2. Stanovnici

Interpretacija rezultata polustrukturiranih intervjua predstaviti će se redom prema pet glavnih tema.

- Tema 1: Osobni odnos prema rijeci Savi

Na pitanje koliko često svoje slobodno vrijeme provode na obali Save, odgovori stanovnika su podjednako podijeljeni na skali učestalosti od „*vrlo rijetko*“ (4), „*vrlo često*“ (5) ili „*dva puta tjednom*“ (3).

Na pitanje o zadovoljstvu pejzažem i objektima koji neposredno okružuju Savu, samo dvije osobe su odgovorile kako im se oni sviđaju, pa možemo iščitati većinsko nezadovoljstvo sadržajima koji bi privukli stanovnike na obale rijeke.

„Priroda je uvijek lijepa, ali objekata nema nešto previše, a ovo što je je ružno i zapušteno.“ (S9)

„Ne znam što bih istaknula posebno, Jarun mi se sviđa. Definitivno ima drugih područja koja su bolje uređena nego sama obala Save.“(S7)

„Što se tiče ovako prostora dosta je zapušteno, čak se ni trava ne kosi osim ako nije vatromet na Bundeku. Mostovi su u katastrofalnom stanju pa mislim da bi se i to trebalo izmijeniti.“ (S8)

„Nema ništa, stvarno ništa da bi me privuklo. Odemo svaki dan preko mosta, prošećemo, ali da vidimo što-nema.“(S10)

„Lijepo je, Sava je čista rijeka, evo sad i most (pješački) liči na nešto, lijepo je napravljen.“(S5)

- Tema 2: Percepcija rijeke Save kao rizičnog čimbenika u prostoru grada

Svi sudionici su na pitanje „Smatrate li danas Savu izvorom nekih rizika na području grada?“ odgovorili negativno. Izgrađene nasipe smatraju učinkovitim sustavom obrane od poplave u Zagrebu.

„Ne, iskreno ne doživljam ju kao rizik. Znam da je bila poplava koje, '64-te i mislim da je to onda dobro regulirano.“(S7)

„Pa ne, zbog toga što nakon one velike poplave znam da su napravili nasipe i korita pa mislim da ne može napraviti veću štetu.“(S8)

Dvije ispitanice su odgovorile suprotno, da smatraju Savu izvorom rizika od velike vode:

„Nije to baš neki nasip, običan zemljani. Dođe Sava blizu vrtovima ljudima, jedne godine je poharala sve.“(S10)

„Pa vjerujem da je moguće prelijevanje rijeke u slučaju da napada puno snijega koji se onda počne topiti. A moguće je i prelijevanje kod obilnih kiša.“ (S3)

- Tema 3: Informiranost građana o prijedlozima uređenja

Na pitanje o poznavanju dosadašnjih planova uređenja savskog prostora, stanovnici su većinom jednoznačno odgovarali kako sa njima nisu upoznati.

„Moram priznati da mi je ovo prvi glas o uređenju savskog prostora tako da zaista ne bih mogla reći.“ (S3)

„Pa nisam upoznata toliko sustavno, ali znam otprilike neke ideje kaj su htjeli napraviti kao na primjer golf teren ili zgradu Vlade. Ovako baš ideju i godine ne, ali nešto jesam pročitala u novinama.“(S8)

„Nisam čula, ali ne treba graditi na toj površini, taj prostor je vrijedan djeci i mladima.“ (S9)

- Tema 4: Sudjelovanje građana u procesu donošenja odluka

Središnja tema iznijela je na vidljivo proturječnost, da iako osobno nitko u od stanovnika nije sudjelovao u javnoj raspravi, tribini ili savjetovanju kojeg su vodili predstavnici projekata o uređenju savskog područja, svi sudionici odgovaraju kako bi se ih se kao buduće korisnike prostora trebalo uključiti u procese donošenja odluka.

„Trebalo bi ih se pitati. Građani nekad imaju dobre ideje i savjete.“(S5)

„Naravno da nisam (sudjelovao), neko možda drugi je, ali mene osobno nije briga.“(S2)

„Nisam. Mislim da bi građani svakako trebali biti uključeni. Ali da ja sada idem, ma baš me i ne zanima.“ (S7)

„Nisam nikada. A smatram da ukoliko bi se za svaki projekt provodila neka vrsta ankete da niti jedan nikada ne bi bio izvršen, na primjer Savica i park. Sto ljudi, sto čudi. Stoga, možda naginjem i odgovoru ne (da ljudi ne bi trebali biti uključeni u proces donošenja odluka).“ (S1)

- Tema 5: Osobne preferencije budućeg uređenja savskog priobalja

Kao i u prethodnoj temi, sudionici su iskazali vrlo slične preferencije uređenja priobalja Save. Odgovori su najčešće bili u smjeru poticanja razvoja priobalnog područja kao slobodne rekreacijske zone na kojoj nema mjesta za poslovno-stambenu

izgradnju. Također su predlagali da se sadašnji prostor zadrži u stanju kakav je uz obogaćenje zanimljivim sadržajima koji će ih privući. Predlagani prijedlozi uređenja jesu u smislu minimalnih intervencija uz očuvanje sadašnjeg stanja: poboljšavanje staza i šetnica na nasipu, postavljanje klupica, ugostiteljskih objekata, sadržaja za sport i rekreaciju te gradnja novih mostova.

„Treba biti u što originalnijem izdanju s ponekom kozmetičkom preinakom.“ (S1)

„Smatram da je nekakvo uređenje nužno, ali ne apsolutna promjena izgleda jer trebamo zadržati prirodan izgled priobalja. Mislim da su turisti kad dođu općenito razočarani što obala ne pruža nikakve sadržaje. Znači samo nužne intervencije i uvođenje novih sadržaja.“ (S3)

„Iskreno, ono što je glupo kod nas je to što su svi veći gradovi su skupljeni oko rijeka. A ja evo osobno, a mislim i da većina ne doživljavaju tu rijeku. Šteta jer velik je to prostor, velike su te livade, nasip, može se stvarno napraviti svašta od sportskih sadržaja, događaja. Na u Parizu naprave cijelu plažu, sve je puno kafića, ljudi provode cijele da ne tamo. Kod nas je to skroz neiskorišteno i prazno.“ (S7)

„Ne sviđa mi se ideja izgradnje na tom području, ako već nešto moraju raditi onda mi se sviđa ideja koja već postoji a to je park skulptura. To je ideja koja je trebala biti realizirana na obje strane i mislim da je to jedna vrlo zanimljiva ideja i daje pejzažu umjetnički karakter. Pa se može postaviti, ljudi bi došli vidjeti to, turisti se fotkat s njima. I mislim da su neki sportski tereni čisto ok za ovdje jer ima puno ljudi koji trče, blizu je Bundek i Jarun. Mislim da je ta ideja da spojimo umjetničko sa sportskim sadržajima na ovome području idealna. Ali nikako izgradnja baš zgrada, i takve stvari nisu potrebne. Baš mi se sviđa ta otvorenost oko rijeke i da bi ljudima trebalo dopustiti da se približe rijeci.“ (S8)

„Pa trebalo bi definitivno to sve malo urediti. Napraviti malo bolje staze za bicikliste i rolere. Trebalo bi možda neke nove kafiće otvoriti da se ljudi privuku, prilagoditi djeci prostor.“ (S4)

„Trebalo bi na nasipu napraviti stazu za rolanje, pa još jedan most ovako kako je Arena Centar da ne moramo ići skroz okolo. Fale i klupice da se možeš odmoriti, sada ih nema uopće.“ (S6)

„Ja bih htjela u Novom Zagrebu prvo jednu bolnicu. Mi tu imamo samo Domove zdravlja. Što će biti sa ovom koja sad stoji? Neka se radi za narod, po potrebi, nama ne treba luksuz.“(S9)

„Ma što može zamijeniti ove lipe u ulici. Trebaju nam i igrališta za djecu, za igru, za stari i mladi svijet. Treba im i prostor za bicikle kada voze ovuda...Ali ništa prenatrpavati.“(S10)

„Treba još mostova, malo ih je. Pa to je glavni pristup gradu.“(S5)

Pregled rezultata polustrukturiranih intervjua sa stanovnicima pokazuje kako su složni u nekoliko segmenata:

1. Stanovnici Savu ne vide kao izvor rizika na području grada jer smatraju kako je sustav nasipa učinkovita zaštita od poplavnih voda.
2. Stanovnici nisu upoznati sa dosadašnjim prijedlozima uređenja toka i priobalja Save.
3. Stanovnici nikada nisu prisustvovali tribini, savjetovanju i predstavljanju programa i projekata uređenja, no smatraju kako bi ih se kao buduće korisnike prostora, trebalo uključiti u procese donošenja odluka.
4. Kao buduće smjerove uređenja priobalja, stanovnici preferiraju minimalne preinake sadašnjeg stanja uz uvođenje novih ugostiteljskih i sportsko-rekreativnih sadržaja. Od većih graditeljskih zahvata naglašavaju izgradnju novih mostova.

7. Diskusija i zaključak

Uređenje prostora rijeke usred grada za sobom nosi niz problema koji se moraju sagledati i urediti, od uklanjanja izvora rizika za građane od potencijalnih velikih riječnih voda, preko zaštite same rijeke i očuvanje njezine prirodnosti koju može narušiti izlazak grada na njene obale. U našem slučaju, pitanje regulacije Save seže još iz 1970-tih godina. Svi napisani vodnogospodarski dokumenti su predviđali hidroenergetsko iskorištavanje Save, no realizacije su se uvijek ostavljale budućim generacijama. Urbanističko-arhitektonska rješenja uređenja Save na području Zagreba planirala su uređenje prostora prema tim dokumentima. Analiza nagrađenih radova na natječajima obuhvaćenim ovim radom pokazuje kako se priobalje Save kao prostor

između dva dijela grada, najčešće planira urediti kao parkovni perivoj obogaćen sportsko-rekreativnim sadržajima. Samo u rijetkim radovima obale Save se uređuju kao potpuno izgrađene odnosno kao mjesta visokog urbaniteta. Najčešće rješenje kojim se zadovoljavaju potrebe za *zelenilom* i *urbanosti* jest sadržajno razlikovanje izgrađene sjeverne i sportsko-rekreativne južne obale. Navedene distinkcije u idejama podijelili smo kao A. poimanje Save u Zagrebu odnosno B. Save *pored* Zagreba.

Rezultati kvalitativnog istraživanja pokazuju kako ni stanovnici ni stručnjaci Savu ne smatraju izvorom rizika od poplava, iako stručnjaci naglašavaju druge rizike koji prijete zbog sadašnje djelomične izgradnje sustava. Najizraženija briga stručnjaka jest potencijalni rizik od iskorištavanja zaliha pitke vode koje su ugrožene radi antropoloških i klimatskih utjecaja na riječni sustav. U sadašnjem stanju uređenja priobalja obje strane vide mjesta za obogaćivanje obala raznim intervencijama uz naglasak na zadržavanju sportsko-rekreativne i javne funkcije prostora. Također, stručnjaci i stanovnici smatraju kako bi javnost trebala biti uključena u raspravu iako rezultati intervjua sa stanovnicima ne pokazuju njihovu spremnost za osobnim uključivanjem u raspravu. Radi toga bi u ovoj situaciji najbolji sistem odlučivanja bio referendum jer bi stručnjaci bili ti koji bi donijeli najbolje moguće rješenje kroz interdisciplinarni zajednički rad, a krajnju odluku donose stanovnici. No najprije je potrebno osmisliti učinkovit sistem informiranja javnosti kako bi bili kompetentniji za donošenje odluke. Sadašnji sistem komunikacije stručnjaka i šire javnosti jest krnji jer rezultati intervjua pokazuju kako niti jedan sugovornik nije upoznat sa dosadašnjim planovima uređenja.

Glavni cilj ovog rada bio je ispitati jesu li stručnjaci i stanovnici prestali Savu percipirati kao izvor rizika od poplava u gradu. Rezultati istraživanja pokazali su kako za većinu sudionika Sava danas ne predstavlja izvor rizika od poplava. Ovo saznanje može biti zeleno svjetlo stručnjacima za nastavak promišljanja o urbanističkom uređenju priobalja kakvog Sava i Zagreb zaslužuju. Cilj rada bio je i ispitati razloge neostvarenih mnogobrojnih planova o uređenju. Saznanja do kojih su doveli analiza literature i provedba intervjua, idu u smjeru zaključka da dosadašnji rad stručnjaka ipak nije iznjedrio najbolje rješenje koje je u skladu sa svim nastalim promjenama u okolišu. Dobiva se dojam da smo uvijek u zaostatku za nečime, a uz to vrijeme trošimo na „neslaganje“ sa drugom stranom mišljenja.

No budućnost nije siva. Stručnjaci su svojim dosadašnjim radom stvorili vrlo dobre temelje za buduća promišljanja o načinima uklapanja rijeke u život grada. Ostaje nam vidjeti hoće li najavljivana optimizirana koncepcija rješenja ponovno probuditi zanimanje za urbanističko promišljanje odnosa Save i Zagreba. Ono što smo do sada zaključili jest da je postojanje stalne cirkulacije ideja kroz sistem pokušaja i pogrešaka u teorijskome smislu, izuzetno bitno kako bismo bili u toku s promjenama u okolišu i napokon došli do najprihvatljivije varijante rješenja.

8. Literatura

- Bonacci, O., Oskoruš, D. (2011) Hidrološka analiza sigurnosti Zagreba od poplave vodama rijeke Save u novim uvjetima, *Hrvatske vode*, 19(75):13-24.
- Bonacci, O., Oskoruš, D. (2014) Analiza nekih hidroloških vidova evakuacije velikih voda na području grada Zagreba, *Hrvatske vode*, 22(87):31-38.
- Bulša, Ž. (2012) Priprema se projekt uređenja i korištenja Save, *Hrvatska vodoprivreda* 20(201):66-68.
- Cifrić, I. (1993) Svijest na razmeđu napretka i opstanka, *Socijalna ekologija*, 2(1):73-90.
- Cvrlje, G., Habajec, M., Horvat, B., Krtalić, B., Planine, R., Poljanec, G., Stamać, D. (2010) Prijedlog strateške rekonstrukcije dijelova komunalnog sustava Zagreba, *Građevinar*, 60(12):1073-1086.
- Čaldarović, O. (1995) *Socijalna teorija i hazardni život: rizici i suvremeno društvo*, Zagreb, Hrvatsko sociološko društvo: Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta
- Čaldarović, O. (1996) Rizični objekti i javnost: percepcija opasnosti i ekonomske isplativosti energetskih postrojenja, *Socijalna ekologija*, 5(2):185-196.
- Čaldarović, O. (2011) *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*, Zagreb, Naklada Jesenski i Turk,
- Delalle, R. (1997) *Traganje za identitetom grada*, Rijeka, Izdavački centar Rijeka
- Delalle, R. (2002), *Zagreb na rijeci Savi: izložba o planovima i projektima za gradnju novog središnjeg gradskog prostora*, Katalog izložbe (Studijski arhiv Arhitektonskog fakulteta)
- Elektroprojekt d.d. (2013) *Višenamjenski hidrotehnički sustav uređenja, zaštite i korištenja rijeke Save i zaobalja od granice sa Republikom Slovenijom do Siska: Konceptcija rješenja*, URL: http://zagrebnasavi.hr/wp-content/uploads/2013/05/VHS_SAVA_tekst.pdf, (20.05.2017.)
- Gudelj, I. (2016), Savjetovanje o održivom razvoju sliva rijeke Save i utjecaju klimatskih promjena na ovaj prostor, *Hrvatske vode*, 24(96):176-179.
- Hrzić, M. (1994) Aspekti konceptualizacije okolice: elementi definiranja slike Zagreba, *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 2(1-2):1-16.
- Lay, V. (1993), Koncept održivog razvoja-neke pretpostavke ostvarivanja, *Socijalna ekologija*, 2(3):377-388.
- Lay, V. (2007) Održivi razvoj i vođenje, *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 16(6 (92)):1031-1053.
- Maroević, I. (1999), *Zagreb njim samim*, Zagreb, Durieux
- Matković, I., Obad Šćitaroci, M. (2012), Rijeka Sava sa priobaljem u Zagrebu, prijedlozi za uređivanje obala Save 1899.-2010., *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, 20(1(43)):46-59.

Mohorovičić, A. (1984), Studije centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save, *Čovjek i prostor*, 370(1):5-24.

Pavlin, Ž., Penović, L. (2013), Evakuacija velikih voda na području Zagreba, *Građevinar: časopis Hrvatskog saveza građevinskih inženjera*, 65(7):677-683.

Pravdić, V (2001) Održivi razvoj i održivost:institucionalizacija i rasprave o tim terminima od Rio de Jainera 1992. do Johannesburga 2002., *Socijalna ekologija*, 10(4):223-233.

Program Sava d.o.o. (2014) *Hydropower Sustainability Assessment Protocol, Official Assessment*, URL: <http://zagrebnasavi.hr/wp-content/uploads/2014/11/Program-Sava-Final-Report-submitted-25-Sept-2014.pdf> (20.05.2017.)

Riđanović, J. (1979) Socio-ekonomski aspekt kvalitete voda na tekućicama porječja Save u makroregiji Zagreba, *Acta geographica Croatica*, 14(1):41-45.

Srebrenović, D. (1976) *Zagreb i njegova hidrotehnička problematika*, poseban otisak iz časopisa Građevinar (10), Zavod za kulturnu tehniku Geodetskog fakulteta sveučilišta u Zagrebu (Studijski arhiv Arhitektonskog fakulteta)

Šimpraga, S. (2011) *Zagreb, javni prostor*, Zagreb, Portirogenet

Šimpraga, S. (04.02.2015.) Prostor treba prepoznati: intervju sa Zoranom Hebarom, URL:<http://arspublicae.tumblr.com/post/110069102599/prostor-treba-prepoznatiintervju-sa-zoranom> (19.05.2017.)

Štulhofer, A. (2010) Kupališta i drugi sportsko-rekreacijski sadržaji uz rijeku Savu u Zagrebu, *Hrvatske vode*, 18(73):231-240.

Trninić, D., Bošnjak, T. (2009) Karakteristični protoci Save kod Zagreba, *Hrvatske vode*, 17(69/70):257-286.

Vujasinović, B. (2007) Uloga rijeke Save u povijesnom razvoju grada Zagreba, *Ekonomika i ekohistorija*, 3(3):121-155.

Dokumentacijski izvori:

*** (1996) Komplex Zgrada Vlade, *Čovjek i prostor*, 9-10(508-509):29-39.

*** (2002) Uređenje prostora Save: Podsused-Ivanja Reka, katalog natječajnih radova 2001/02 , Društvo arhitekata Zagreba (Studijski arhiv Arhitektonskog fakulteta)

*** (2002) Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, komentari žirija, digitalna dokumentacija (Društvo arhitekata Zagreba, DAZ)

*** (2002) Anketni urbanističko-arhitektonski natječaj za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, komentari žirija, digitalna dokumentacija (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, GUSPRG)

*** (2007) Anketni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje- jug u Zagrebu, komentari žirija, digitalna dokumentacija (Društvo Arhitekata Zagreba, DAZ)

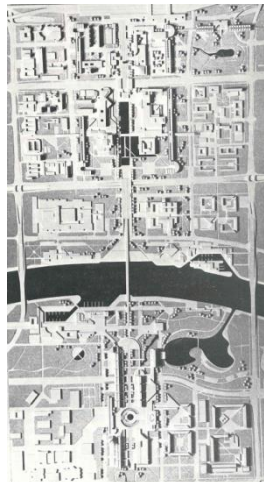
***(2007) Anketni natječaj za izradu idejnog urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje- jug u Zagrebu, digitalna dokumentacija (Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada, GUSPRG)

9. Prilozi

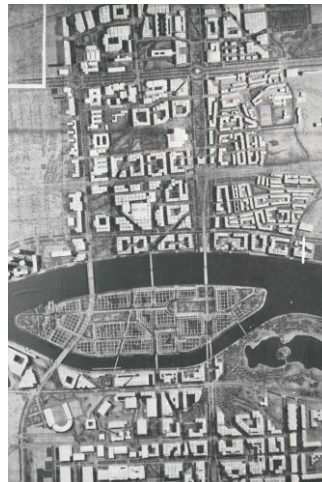
Prilog 1. Nagrađeni radovi, (Izvor fotografija: Mohorovičić, A. (1984), Studije centralnog gradskog prostora Trnja, Novog Zagreba i priobalja Save, *Čovjek i prostor*, 370(1):5-24.

Slika 1.

Slika 2.

Slika 3.

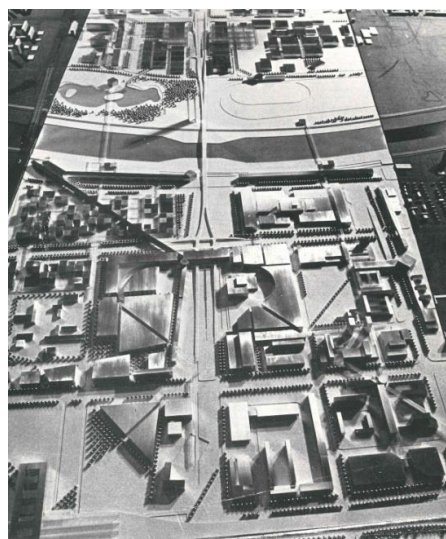
Slika 1. Autorska grupa: Dragan Boltar, Tihomir Jukić, Sonja Jurković, Miroslav Kollenz, Dubravka Landau Boltar, Nenad Lipovac, Mirko Maretić, Bruno Milić, Mladen Obad-Šćitaroci

Slika 2. Autorska grupa: Radovan Mišćević, Ljubomir Mišćević, Ines Petani, Mirjana Turnšek, Božidar Ančić

Slika 3. Autorska grupa: Radovan Delalle, Borislav Doklešić, Niko Gamulin, Ivan Tepeš, Boško Budisavljević, Ratko Miličević, Hrvoje Jamnicki

Slika 4.

Slika 5.

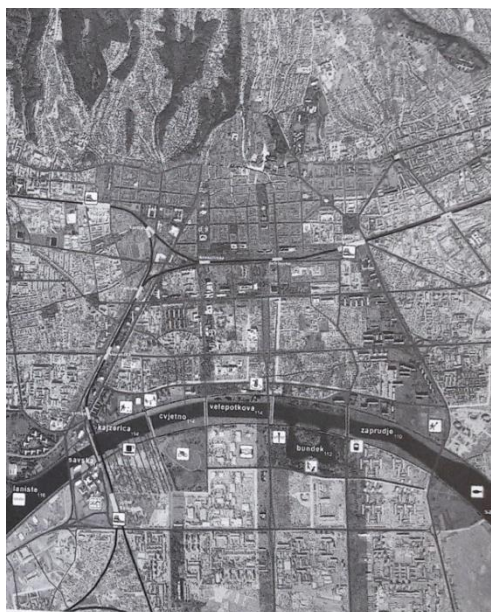
Slika 6.

Slika 4. Autorska grupa: Željko Čidić, Ivan Šojat, Vinko Uhlik, Desa Vrcan

Slika 5. Autorska grupa: Branko Kincl, Neven Šegvić

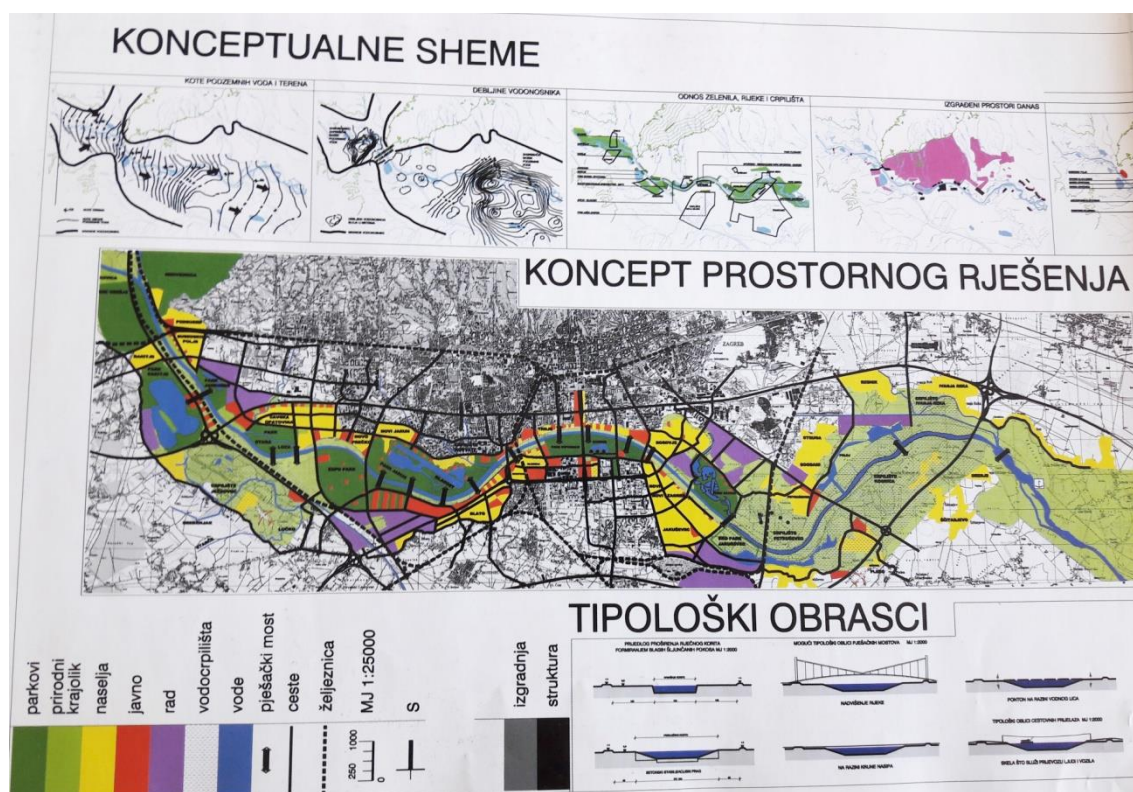
Slika 6. Autorska grupa: Marijan Hržić, Zvonimir Krznarić, Davor Mance, Velimir Neidhardt

Prilog 2. Nagrađeni radovi na anketnom urbanističko-arhitektonskom natječaju za idejno rješenje uređenja prostora Save na potezu od Podsuseda do Ivanje Reke, 2002. (izvor: Katalog natječajnih radova, Studijski arhiv Arhitektonskog fakulteta)

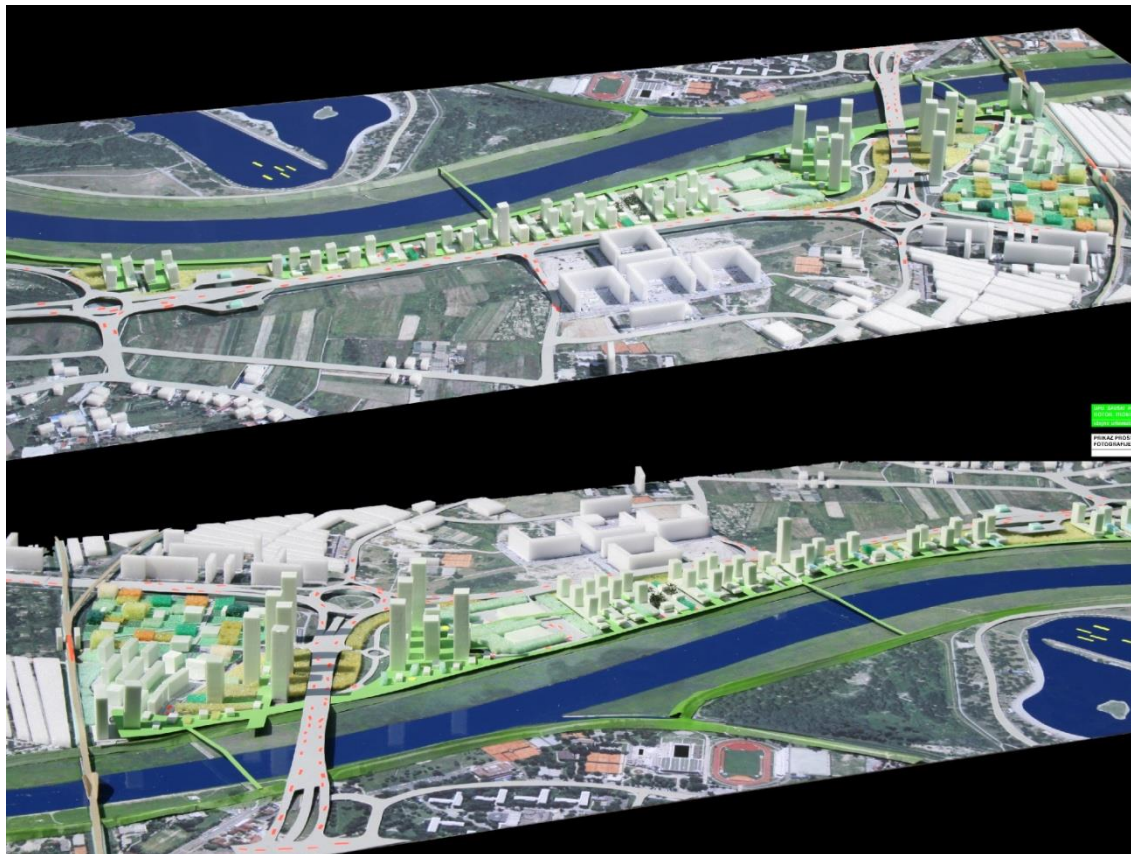

Slika 7. Ideja fragmentirane obale, rad „Savski pragovi“, autorska grupa: Marko D. Milas, Ante Periša, Zvonimir Prlić

Prilog 3. Nagrađeni rad na anketnom natječaju za izradu idejno urbanističko-arhitektonskog rješenja UPU Savski park-zapad, Remetinec-rotor, Tromostovlje–jug u Zagrebu, 2007. (Izvor: dokumentacijski izvor, Društvo arhitekata Zagreba, DAZ)

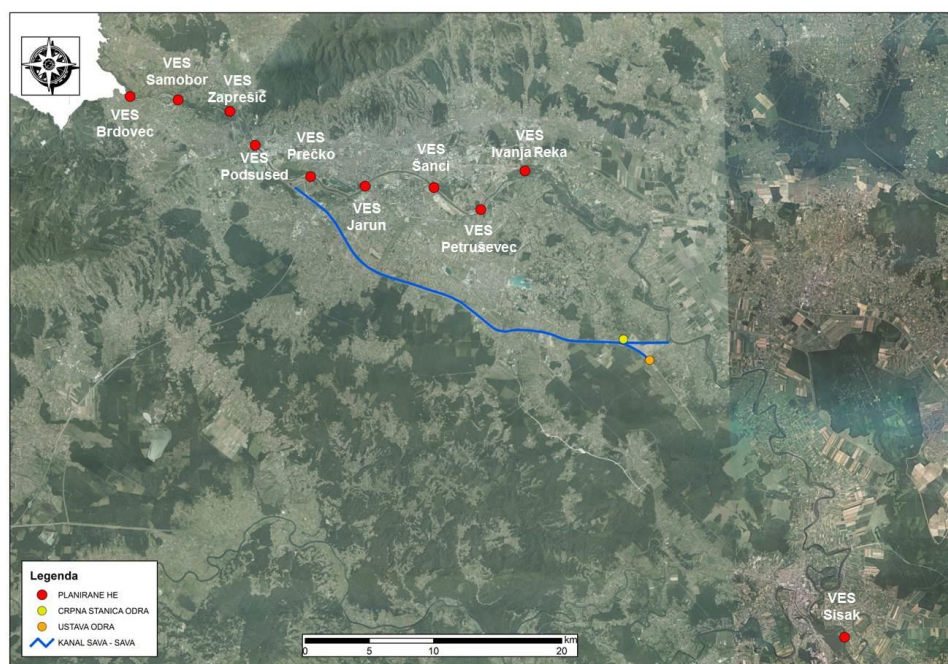
Slika 10. Autori rada: Urbane tehnike d.o.o. i Crtkano d.o.o.

Prilog 4. Optimizirana koncepcija rješenja Višenamjenskog hidrotehničkog sustava uređenja, zaštite i korištenja rijeke Save od granice s Republikom Slovenijom do Siska iz 2013., (izvor: program „Zagreb na Savi“)

Slika 11. Opcija 2 iz 2013.

Slika 12. Opcija 2a (optimizirana verzija opcije 2)

Sažetak

U radu se propituje odnos grada Zagreba i rijeke Save počevši od 1964. godine i katastrofalne poplave koja je preko noći poplavila većinu priobalnog zagrebačkog područja. Ovaj ključni događaj označava početak ozbiljnijeg promišljanja o uređenju toka rijeke Save. U nadolazećim desetljećima pratimo nastojanja stručnjaka za izradom najefikasnijeg multifunkcionalnog rješenja uređenja i namjene rijeke Save koji će objediniti pitanje zaštite od poplava, zaštite zaliha pitke vode te pitanje urbanističkog uređenja priobalnog prostora. Kratki pregled dosadašnjih urbanističko-arhitektonskih rješenja uređenja rijeke Save pokazuje kako se različita poimanja odnosa Zagreba i Save mogu podijeliti na A. poimanje Save u Zagrebu kao urbano gradsko središte, odnosno B. Sava *pored* Zagreba kao odvojena zelena jezgra između starog i novog dijela grada.

Jedno od osnovnih pitanja rada jest današnja percepcija rijeke Save od strane stanovnika koji žive u neposrednoj blizini rijeke i stručnjaka koji su sudjelovali u izradi programa i studija uređenja rijeke Save. Rezultati polustrukturiranih intervjua pokazuju kako za većinu sudionika rijeka Sava ne predstavlja izvor rizika od poplava, dok stručnjaci naglašavaju rizik od isušivanja podzemnih zaliha pitke vode koje su ugrožene radi antropogenih i klimatskih utjecaja na riječni sustav. Rezultati pokazuju i kako većina ispitanika vidi potencijal obogaćivanja obala rijeke Save raznim intervencijama koje će uljepšati svakodnevni kontakt s rijekom, ali uz naglasak na zadržavanju sportsko-rekreativne i javne funkcije prostora.

Ključne riječi: rijeka Sava, rizik od poplave, urbanistička regulativa rijeke Save, hidroelektrane na rijeci Savi

Summary

The aim of this thesis is to inquire into the special relationship between the city of Zagreb and the river Sava, with an emphasis on the year 1964 when a catastrophic flood occurred in Zagreb and engulfed most areas around the river bank. This crucial event encouraged people to start thinking more seriously about regulating the flow of the river Sava. In the following decades, experts tried to find the most effective and multifunctional solution for the regulation of the river, which would offer answers to the questions of flood control, source water protection and urban development plans for the area surrounding the river.

A brief overview of the urban and architectural solutions done to this day, shows that there are two different outlooks on the relationship between the city of Zagreb and the river Sava: A. regarding Sava as an urban city centre *in* Zagreb and B. regarding Sava, as a separate green patch of land between the old and the new part of the city, *next* to Zagreb.

One of the main questions of this thesis deals with how residents who live in the proximity of the river and experts who participated in making programmes and case studies concerning the development of the river, perceive Sava today. The results of the semi-structured interviews show that most participants do not perceive the river Sava as being at a high risk of flooding, while the experts put an emphasis on the risk of drying of the underground fresh water supplies, which are endangered because of the anthropogenic and climate factors affecting the river system. The results also show that most participants understand the potential of the development of the river Sava, which can improve the everyday contact of the residents with the river through various interventions, while maintaining a particular emphasis on the public and recreational function of the area.

Keywords: the river Sava, flood risk, urban regulation of the river Sava, hydroelectric power plants on the river Sava